

Fig. 1. Kirken set fra sydøst. Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The church seen from the south-east.*

GAUERSLUND KIRKE

HOLMANS HERRED

Gauerslund Sogn optræder første gang på skrift 1231 i Kong Valdemars Jordebog.¹ 1329 er sognet omtalt i forbindelse med ridder Lars Jonsens tilskødning af jordegods til et nyt præbende og kanonikat ved domkirken i Ribe.² I Ribe Oldemoders kirkeliste fra o. 1376–89 figurerer kirken som »gauærlwnd« med angivelse af, at den betalte 6 skilling i afgift; det højeste i herredet.³ Af middelalderlige sognepræster er Jens Laghss nævnt 1435,⁴ og 1443 var sognepræsten en hr. Stefan, der er nævnt i en optegnelse vedrørende præstegildet i Ribe.⁵ 1503 gav sognepræst Staffen Perssen en toft til Vor Frues alter i Varde Skt. Nikolaj Kirke (jf. *DK Ribe* 944).⁶

Kirken bidrog med 25 mark ved landehjælpen 1524–26, hvilket atter var det højeste beløb blandt kirkerne på egnen (Almind Herred).⁷ 1571 klagede sognepræsten over, at noget af præsterenten blev svaret

til Koldinghus og ikke til præsten selv.⁸ Dette forhold ændredes året efter.⁹ 1580 ønskede Kongen, at have Koldinghus Len som 'eget fri enemærke' og erhvervede alt adelsgoods i de relevante herreder, herunder Holmans Herred.¹⁰ Kongen bestemte herefter, at lensmanden på Koldinghus havde alle præster, degne samt kirketjenere 'i forsvar'. Lensmanden havde desuden råderet over både Kronens del af tienden og ret til at bortfæste denne samt kirkens parter af tienderne og kirkejordene samt råde over kirkens øvrige indkomst. Samme år, 1580, besluttedes det endvidere, at man ikke ville erstatte den nyligt afdøde degn, Niels Bredal, men at sognet i stedet skulle 'have sin degn fra Vejle Skole', da kirken lå tæt ved.¹¹

1648 var kirken fortsat blandt de mere velstillede på egnen og blev bedt om at give 120 sletdaler til Bramdrup Kirkes reparation; et beløb, der svarede til lidt

Fig. 2. Luftfotografi af kirken set fra sydvest. Odense Luftfoto 1955. I KB. – Aerial photograph of the church seen from the south-west.

over $\frac{1}{4}$ af de 15 kirkers samlede bidrag.¹² Denne gode situation ophørte dog brat med de svenske troppers besættelse af egnen under Karl Gustav-krigene 1657–60. Da blev præstegården nedbrændt og sognet plyndret i et omfang, så Sten Bille karakteriserede det som, at »Sognefolck er mesten Bort døde, Husse och Gaardene affbrændt. Ruineritt och ødde«. 1690 omtales kirken sammen med Gårslev og Smidstrup som 'de tre bedste kirker i herredet' og som 'kommet under jus patronatus' (jf. ejerforhold), mens de øvrige, Pjedsted, Skærup og Vinding, var så fattige på indkomst, at de ikke kunne understøtte sig selv.¹⁴

Jordegods. 1505–06 er omtalt en jord, sognepræsten bortfæstede,¹⁵ en gård i Gårslev samt en toft på Andkær Mark kaldet Bruns Toft, der lå til Gauerlund Kirke; sidstnævnte havde fru Maren Hvidhoved («Maren Huidhoffuith») givet til kirken sammen med tre »godtz« jord på Ankiær Mark.¹⁶ 1506 er nævnt en toft, der var blevet brugt 'til præstegården' i mere end 40 år.¹⁷ 1553 er nævnt et bol i Andkjær, der lå til kirken.¹⁸ 1574 er nævnt, at Lunde Mølle svarede landgilde til Gauerlund Kirke.¹⁹ 1796 anføres det ved den tredje og sidste auktion over kirken, at den er matrikuleret for 60 tdr. hartkorn kirkejord, 12 tdr. hartkorn ager- og engjord samt en smule skovskyl.²⁰

Ejerforhold. 1531 fik skriver på Koldinghus, Stig Pors, 'præsents' på Gauerlund Kirke.²¹ 1538 fik Anders Johansen og hustru Margrete livbrev på 'al den rente og rettighed', Stig Pors havde i Gauerlund Kirke og Sogn; dog blev det indskærpet, at kapellanen, de holdt til sognet, skulle være lutheraner (*kaldsret*).²² Kirken var Kronens eje frem til 1686, da den blev solgt sammen med Skibet Kirke til Frederik von Gersdorph til Ravnsholt.²³ Efter dennes død solgte broren, amtmand Christian von Gersdorph til Isgaard, kirken 1692 til madam Sechmann.²⁴ Hendes arvinger solgte 1723 kirken til Kronen, og den blev herefter lagt under Koldinghus Rytterdistrikt.²⁵ Ved auktionen over rytterdistriktets gods 1767 blev kirken solgt til justitsråd Johs. Michael Muhle til Hvilsbjerggård,²⁶ og ved salget af gården fik Christian Carl Hvass 1772 også skøde på kirken.²⁶ Den overgik herefter til slægtningen justitsråd Jørgen Hvass Lindenpalm til Tirsbek.²⁷ Sognepræsten, Hans Allerup Steenberg, skal have erhvervet kirken 1780 sammen med den 'ikke rige bonde'²⁸ Niels Thomasen Breining.²⁹ Sidstnævnte blev 1783 enejer af kirken²⁹ og ejede den frem til 1796.³⁰ Ved en auktion det år bød kammerråd Jens Christoffer Lauridsen Bolvig til Nebbergård højest, men sognepræst Steenberg aktiverede sin forkøbsret og købte atter kirken, denne

gang på vegne af sognemændene.²⁰ Eftersom disse 'var bønder', havde de imidlertid ikke kaldsretten.³¹ Kirken overgik til selveje 1963.³²

Anneksforhold. 1855 blev sognepræsten pålagt at afgive Vinding Kirke under forudsætning af en eventuel omannektering.³³

Møntfund. Ved kirkens restaurering 1966 fremkom fra gulvlagene to mønter, hvoraf den ene er en hvid uden år fra Kong Hans' regeringstid (1481-1513), mens den anden er en skilling, slået 1680 under Christian V (1670-1699). Det nærmere fundsted i kirken er ikke oplyst (Den kongelige Mønt- og Medaillesamling, FP 2923).

Sagn. At kirken ligger uden for landsbyen, skyldes, at da den skulle bygges, spændte bønderne et par stude for en vogn og lod dem gå, som de ville. Kirken skulle opføres, hvor studene standsede, men da den ene rev sig løs, blev tårnet adskilt fra den øvrige kirke (jf. s. 3807).³⁴

Det siges endvidere, at der blev et hul i muren, da man byggede kirken, og uanset hvor tit det blev opmuret, var stenene altid taget ud dagen efter (jf. hagioskop s. 3805).³⁵

Sognet skal have navn efter en kæmpe, Gaull, der siges at være begravet på Gauerslund mark ikke langt fra kirken i en 'høj belagt med store sten oven på' (dvs. stendysse).³⁶

Gauerslund Kirke ligger ved Kirkebakken syd-øst for den lille landsby og omtrent midt mellem Børkop og Brejning. Selvom Gauerslund landsbyen strækker sig lige præcis ned til kirkegårdens nordvestlige hjørne, og motortrafikvej 28 løber blot ca. 150 m syd for kirkegården, fremstår kirken som liggende i et åbent marklandskab med det store sognehus som den mest markante nabo.

Kirkegården er omtrent rektangulær. Den blev udvidet mod syd i tiden op mod 1914, med hvilken dens størrelse skønnedes at være 'passende'.³² 1947 planlagdes en udvidelse mod øst, og man udskød derfor den tiltrængte omsætning af denne del af diget;³² udvidelsen synes imidlertid ikke at være gennemført.

Hegn. Den søndre del af kirkegården hegnes af et lavt dige af kløvede kampesten, der er dækket af cementpuds på inder- og overside, mens den nordre del hegnes af et græsbevokset dige af kampesten.

†*Hegn.* Nævnt 1791 som utilstrækkeligt.³⁷ 1808 uddybes, at muren 'omkring porten og lågerne'

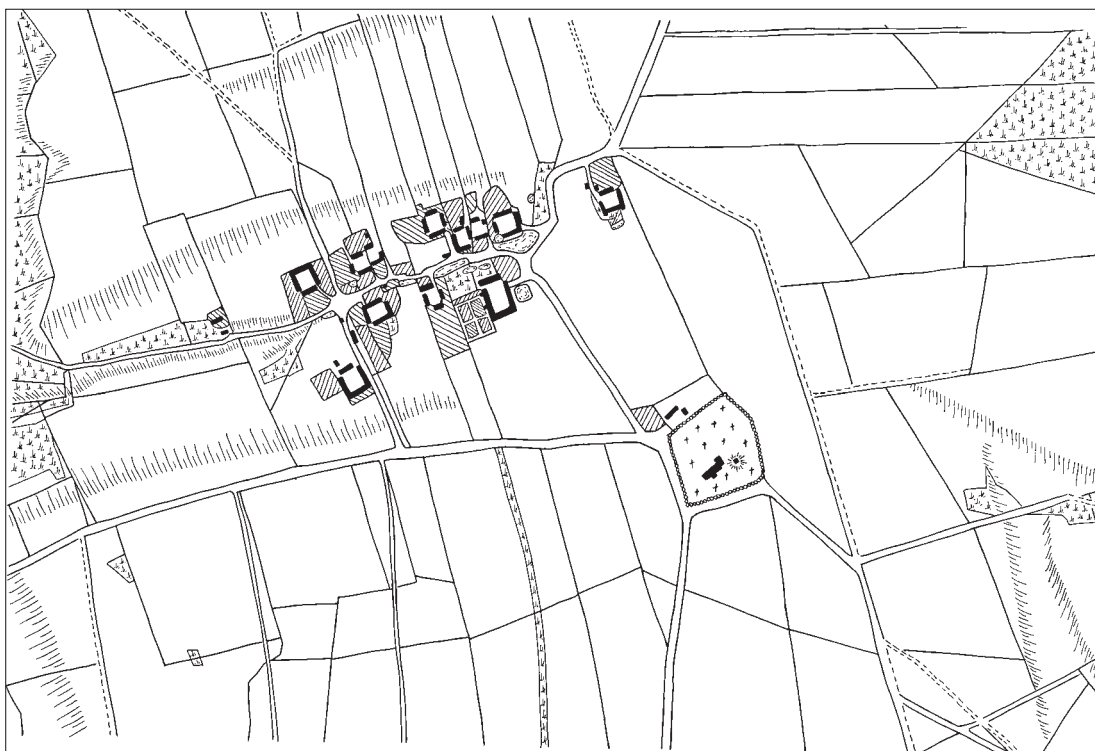

Fig. 3. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af Niels Juel 1820, tegnet af Freerk Oldenburger 2023. – Cadastral map.

er udført af brændte sten med tagsten ovenpå.³⁸ Diget trængte til at blive repareret 1814.³⁸ 1816 var sten fra diget nedfaldet på søndre side, ved den vestre låge og ved nordsiden mod degnens gård.³⁸ 1828 blev muren ved kirkegårdsporten nyopført.³⁸ Endvidere oplyses det, at ved det sydvestlige hjørne er muren lavet af brændte sten og ganske brøstfældig.³⁸ 1947 trængte østre dige til at blive omsat.³² 1965 skulle det vestre dige omsættes.³⁹

Indgange. Hovedindgangen befinder sig nord for kirken og er en køreindgang med dobbelte stakitlåger af gråmalet stål hængt i kraftige, hvidpudsede piller med skråtag af røde tegl. Lågen er ophængt 1991 som erstatning for en trælåge.⁴⁰ Pillerne er formentlig senmiddelalderlige, idet de nedre skifter er udført af munkesten; de øvre er repareret i moderne teglsten. Ud for tårnet er der 1877 etableret en indgang i det vestre kirkedige.²⁹ Den omfatter såvel en køre- som en fodgængerlåge, begge med kraftige låger af stål i et rombemotiv hængt i firkantede granitpiller (tegnet 1999 af Birch & Svenning, Horsens).

Syd for kirken er etableret en kørelåge med dobbelte stakitfløje af støbejern og sat i slanke støbejernstolper. Indgangen giver adgang til ligkapellet. To tilsvarende fodgængerindgange, den ene enkelt- og den anden dobbeltfløjet, er placeret i det sydøstlige hjørne ved kirkegårdskontoret.

†*Indgange.* Indgangene var 1719 ganske brøstfældige og måtte repareres.³⁷ 1754 skulle de tre kirkegårdslåger genopmures.⁴¹ 1803 manglede et tværbræt i 'den halve port'; sikkert en fodgængerlåge.⁴² Desuden var porten 'forrådneth' og skulle udskiftes. 1812 omtales porten i det sydøstre hjørne som 'Brøndstedlågen', i forbindelse med at portalens bueslag trængte til at blive repareret.³⁸ 1814 trængte hovedindgangen til at blive repareret.³⁸ Hovedindgangens stakitlåger blev fornyet 1829,³⁸ og den omtales 1861 som havende en 'jernport' og en låge af træ.²⁹ Denne sidstnævnte blev udskiftet med en fløj af jern 1863.²⁹ Hovedindgangens låger blev fornyet 1900 i smedjern.²⁹ 1836 måtte den søndre port ommures, og i den nordre port skulle pillerne efterses, så lågen kunne lukke.⁴³ 1849 måtte den søndre låge atter repareres.⁴³ 1880 skulle den østre låge kasseres og erstattes af en stente.²⁹ Pillerne blev repareret 1883.⁴³

Bygninger på og ved kirkegården. Den eneste bygning på kirkegården foruden selve kirken er ligkapellet fra o. 1905,²⁹ der er opført af hvidpudsede teglsten på en støbt syld. Trappegavlen har en korsblending og derunder seks rundbuede blændinger om den ligeledes rundbuede, trefalsede indgangsdør; dobbeltfløjen er af brede ege-træsplanker.

Fig. 4. Kirkegårdens hovedindgang (s. 3798). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – The main entrance to the churchyard.

Fig. 5. Ydre set fra sydøst. Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The exterior seen from the south-east.*

Nord for kirken på den grund, der tidligere husede degneboligen, er opført en sognegård (2009, arkitekterne Birch & Svenning) af tre forskudt placerede, grundmurede og hvidpudsede bygninger på sokkel af grå granit og med tag af røde vingetegl, der forbindes af glasgange. Huset blev bygget 2009–10 af Birch & Svenning og udvidet 2020 af samme (nu med navnet Linjen Arkitekter, Horsens).

Sydøst for kirkegården er 1985 opført kombinerede toiletter, kirkegårdskontor og materielhus (arkitekt Jens Malling Petersen).⁴⁰ De to bygninger er opført af hvidpudsede teglsten på en sortmalet, lav sokkel, og taget er rødt. Mellem bygningerne er etableret en mur, der indhegner materielgården.

†*Bygninger.* En præstegård blev nedbrændt under Karl Gustav-krigene 1657–60 (jf. ovf.).

En *degnebolig* er nævnt 1791 som grænsende op til kirkegården; der må være tale om nordsiden af kirkegården.³⁷ Boligen var nedrevet før 1804 og

blev genopført ‘et andet sted’.⁴² Både matrikelkort og en omtale 1816 gør det imidlertid klart, at den nye degnebolig var opført på samme grund nord for kirken (jf. fig. 3).³⁸ På grunden blev endvidere opført en skole 1852. Den må have erstattet den ældre skolebygning, der er nævnt 1816.⁴⁴

Kirkelade, nævnt 1579, da den blev overladt til to mænd fra Brejning som erstatning for deres hidtidige bolig i et hus, kongen nu overlod til delefoged Hans Hansen.⁴⁵ 1794 er omtalt en ny lade på 20 fag, der stod ved kirkegården, og som fulgte med salget af kirken, uagtet at den var opført på den forhenværende kirkeejers (Niels Thomsen Breinings) grund.

1879 blev en *†stald* opført på kirkens holdeplads trods biskoppens protest og uden synets godkendelse.⁴³

1968 blev en mindre toiletbygning opført ved hovedindgangen nord for kirken.⁴⁰ Der var tale om et grundmuret, hvidpudset hus med valmtag af røde tegl. Nedrevet 2021.

Fig. 6. Ydre set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The outside seen from the south.*

BYGNING

Bygningen er en romansk frådstenskirke bestående af kor og skib, opført o. 1137. Til denne er i senmiddelalderen føjet tre udvidelser, et sakristi på korets nordside, et våbenhus på skibets sydside og en vestforlængelse. Et fritstående $\dagger$ tårn, der formentlig var senmiddelalderligt, var placeret sydøst for koret og blev nedrevet 1843, mens det nuværende ved skibets vestende er fra 1918 med et par mindre udbygninger fra 2015. Det afløste et ældre $\dagger$ tårn på samme sted fra 1843. Orienteringen er solret.

Kirken, hvis opførelsestidspunkt kan henføres til o. 1137 ved hjælp af en dendrokronologisk datering og $\dagger$ kalkmalerier (s. 3820–21), er opført over en *grundplan*, der er afsat med rette vinkler og for skibets vedkommende med kvadratet som udlægningsprincip. Skibets indvendige areal beskriver således nøje to kvadrater, mens koret har en let, rektangulær form med langsider i nord og syd.

Materiale og teknik. Murværket – uden synlig sokkel – er opført som en kassemur bestående af *frådsten* omkring en kerne af marksten, men på grund af facadens kalklag og bagmurenes nyere

puds er det nu kun muligt at nærstudere teknikken over loftet, på korets østre gavltrekant og på triumfgavlen. Korgavlen kendetegnes af omhyggeligt opmurede skifter, hvis højde varierer mellem blot 4–6 cm og med ganske smalle fuger (fig. 19). Skiftegangen indeholder en mængde rå granitsten, der oftest er nøje indpasset, men som også forekommer i større udgaver, ligesom enkelte, større frådstensblokke er anvendt. Murkeren består af mindre, håndstore blokke af flint og kampesten, alt i en lys kalkmørtel.

I triumfgavlens østvendte facade er anvendt et mere varieret frådstensmateriale, der generelt omfatter større sten, øverst i form af blokke op til 40 cm i højden, hvoraf enkelte er falsede (fig. 21–22 og 66). Som i korets østgavl indeholder frådstensskifterne også her enkelte marksten, og i murens midterste del er der to vandrette bæltter af kampesten. Det nedre er 10–20 cm højt og ikke gennemløbende, det øvre 30–40 cm i hele gavlens bredde og indeholdende enkelte, falsede frådstensblokke. Muligvis er kampestensbælterne sekundært indlagt som udfyldning af murværket,

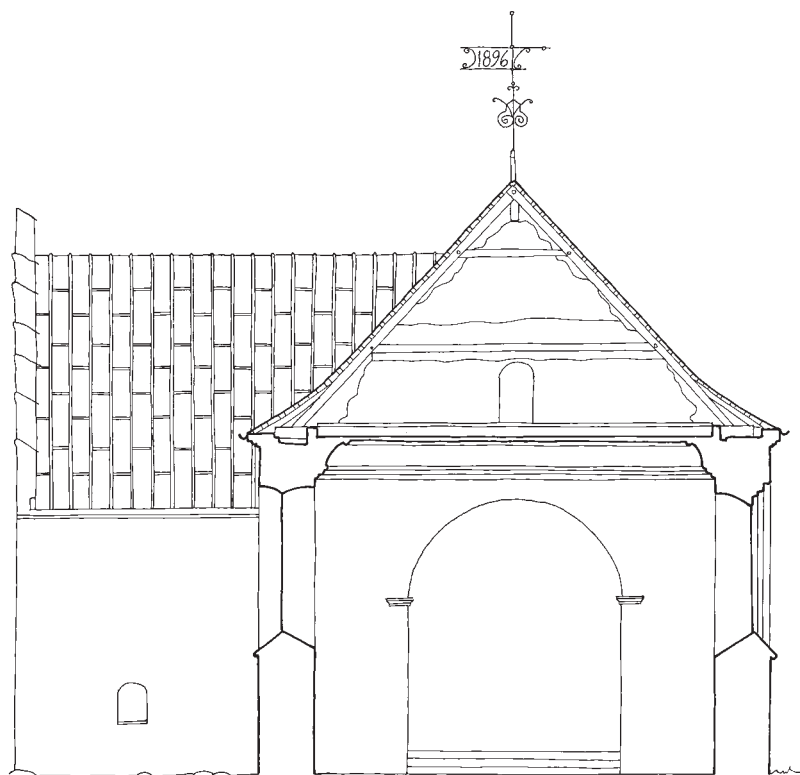

Fig. 7. Tværsnit gennem skibet set mod øst. 1:150. Målt af Bjørk Lauridsen, Anna Thestrup Nielsen, Solveig Jensen og Anders C. Christensen, tegnet af sidstnævnte 2023. – Cross section through the nave facing east.

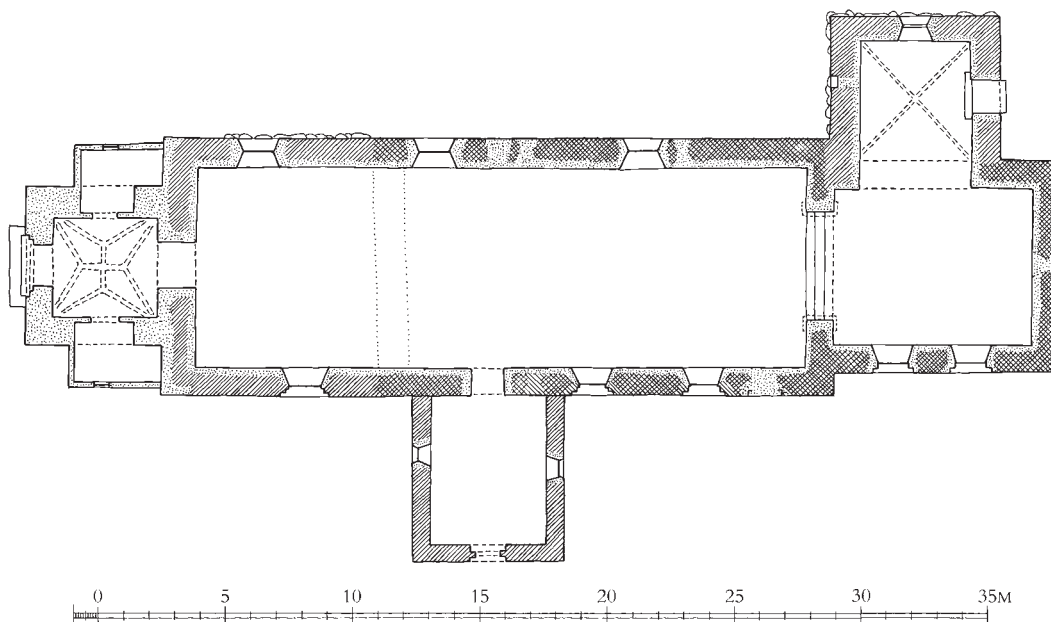

Fig. 8. Plan. 1:300. Målt af Birch & Svenning 1993, suppleret af Jasmin Halvorsen, Peter Mølbæk Skaarup, Johan Trap-Godau, Mads Bilet Gude og Anders C. Christensen, tegnet af sidstnævnte 2023. Signaturforklaring s. 9. – Plan. Key on p. 17.

hvor $\ddagger$ hanebåndene fra det oprindelige tagværk var placeret. Af dette ses rester af både korets og skibets, henholdsvis en rygås og en bindbjælke (s. 3819). Mod skibets loft er større granitblokke anvendt på mere tilfældig vis.

Døre og vinduer. Kirkens to romanske døre var oprindeligt placeret i skibets vestende, men er siden skibets udbygning nu at finde omtrent midt i langmurene (fig. 8-9). Den noget udvidede syddør, der er rektantet mod våbenhuset og afdækket af en dyb, rundbuet niche mod skibet, var i perioden 1876-1966 afblændet (jf. fig. 17).

Norddøren er i forhold til syddøren forskudt en anelse mod øst og erkendes nu kun i det ydre, hvor den tilmurede åbning har været ca. 115 cm bred. Den præcise udformning er også her ukendt, kun ses et forsænket, halvcirkelformet tympanonfelt under et rundbuet stik, hvis østre vederlag er placeret mindre end 2 m over nuværende terrænniveau.

Af kirkens romanske vinduer er omridset af tre rundbuede åbninger endnu synlige i det ydre, en i korets østmur (160×68 cm) og to i skibets nordside med omtrent samme dimensioner. Alle sidder højt i murene – skibets med bund mere end 4 m over terræn – og er blændede i flugt med facaden. Yderligere to vinduer i sydsiden giver sig til kende, det ene umiddelbart vest for skibets nuværende østre vindue, hvor en oprindelig vestkarm anes, det andet som en svag kontur i facaden over våbenhusets loft; begges placering modsvarer omtrent nordsidens åbninger.

Indre. Kirkens indre er endnu stærkt præget af en istandsættelse 1876, hvor væggene blev pudset op og bjælkelagene dækket af gips, på skibets loft med hulkelsesgims kantet af profillister (jf. s. 3814). Korets gulv er i forhold til skibets hævet med tre trin, hvilket muligvis er sket i forbindelse med anlæggelsen af en begravelse ved siden af alteret (s. 3854). Den rundbuede *korbu*, der formentlig 1876 er udvidet, er nu høj og bred og med profilerede kragbånd.

Taggavlene mod øst er bevaret næsten intakte (jf. ovf.), korets østre med en bemærkelsesværdig, oprindelig udsmykning i form af tre rundbuede *højblændinger*, den midterste højest og alle med indskrevne tvillingerundbuer (fig. 10). Dekorationen svarer ret nøje til en lignende på nabokirken i Vejlbj (s. 3539), dog er blændingerne i Gauerlund lidt rigere udført med små halvsøjler mellem felterne. Kammene er nu ombyggede, men muligvis har de været glatte med en form for tinder (fig. 65). Mod loftet er der i murværket en række vandrette tilbagetrækninger, nederst på kun få centimeter, i det øvre med gradvist voksende reduktion af murtykkelsen (jf. fig. 19).

Triumfgavlen har øverst, hvor der ved tagværkets fornyelse skulle lukkes af (s. 3819), en mindre forhøjelse i teglbrokker og marksten. Gavlen gennembrydes af en nyere, rundbuet døråbning med vanger af gule og røde normalsten, formentlig etableret 1862, hvor en åbning på loftet mellem skibet og koret ønskedes gjort.⁴³

Fig. 9. Skibets tilmurede $\ddagger$ nordportal (s. 3802). Foto Arnold Mikkelsen 2024. – *The walled-up north portal of the nave.*

Fig. 10. Korets trekantgavl (s. 3802). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The chancel's gable triangle.*

Datering og arkitektur. Med frådstenskirkens dendrokronologiske datering til o. 1137 indføjer anlægget sig blandt Østjyllands ældste stenbygninger. Til denne gruppe kan foreløbig kun et mindre antal kirker med sikkerhed henføres, herunder de i arkitekturmæssigt henseende mere særprægede bygninger i Vrigsted og Tamdrup fra o. 1125 (s. 1297, *DK Århus* 5043). Også sidstnævnte er dendrokronologisk dateret, hvorimod Vrigsted sammen med f.eks. kirkerne i Jelling og Ørrikslev (s. 3067, *DK Århus* 4742) først og fremmest knytter an til Gauerslund gennem kalkmaleriernes fællestrek. I modsætning til Vrigsted med det usædvanlige vestparti og basilikakirken i Tamdrup er grundplanen i Gauerslund ganske traditionel. Helt usædvanlig er dog korgavlens blændingsdekoration, der på frådstensbygninger kun genfindes ét sted, i nabokirken Vejlbj; dermed må også denne kirke opfattes som jævn gammel med de her nævnte – og blændingsdekorationerne for at være blandt landets ældste, endnu eksisterende.

Senmiddelalderlige tilføjelser. Vestforlængelsen. Formentlig i senmiddelalderen er der i forlængelse af skibets mure tilføjet en stor, ca. 8,5 m lang udvi-

delse mod vest, hvis tilslutning til skibet viser sig ved lodfuger mellem frådstensmurværket og forlængelsens mure. Murene hviler på en sokkel af rå kamp, der dog kun er synlig på en del af nordsiden, der ikke i samme grad som de øvrige partier har været berørt af reparationer. Disse har gennem tiden været talrige og har bl.a. omfattet skalmuringer og i forbindelse med tårnbyggerierne en betydelig forstærkning af fundamentet.⁴⁶ Indtil for nylig stod nordmurens bomhuller endnu åbne (jf. fig. 64). Trekantgavlen er i det nedre, hvor der er en dør til tårnets mellemstokværk, helt ombygget med små, gule teglsten, støbte cementsten og røde tegl i normalformat.

Sakristiet er fra senmiddelalderen, o. 1500, og opført ved korets nordmur, klos op ad skibets østgavl (fig. 11-13). Byggematerialet er røde murene i munkeskifte, og murene hviler på et synligt fundament af rå kamp. Mod øst og nord, inklusiv trekantgavlen, er åbne huller for stillad-

sets stikbomme bevaret. Flankemurene afsluttes af falsgesims.

I det indre, hvor væggene som i kor og skib dækkes af en nyere, glat puds, forbinder rummet sig til koret ved en rundbuet arkade, hvis store bredde skyldes en nyere udvidelse, muligvis udført 1876 (jf. s. 3814). Loftet udgøres af et krydshvælv med kvartstensribber, mens kapperne er

muret på vægforlæg. Hvælvet har lette, helstensbrede overribber med regelmæssigt anbragte, kantstillede trinsten mod sydvest.

Rummet får lys gennem et 1847 ombygget,⁴⁷ rektantet nordvindue, hvis oprindelige, rundbuede form er bevaret som indvendig niche, mens kun et stik over åbningen røber formen udvendig (jf. fig. 11). I vestfacaden er et mindre, lavt-

Fig. 11. Sakristiets nordfacade (s. 3803). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The north facade of the sacristy.*

siddende og fladbuet $\dagger$ vindue bevaret som udvendig niche (jf. fig. 8 og 12). Åbningen måler i det ydre 78×56 cm og er placeret omtrent midt i facaden. Med bund kun godt 1 m over jorden, hvorved man knælende i princippet ville kunne skimte østvæggen, er der muligvis tale om et såkaldt *hagioskop* ('et instrument til at lede blikket mod det hellige', jf. s. 3549) anlagt med henblik

på at skabe visuel forbindelse til kalkmaleriet (s. 3821) og et alter(?) ved sakristiets østvæg. En nyere, fladbuet dør er indsat i østmuren, muligvis o. 1867 (jf. ndf.).

Trekantgavlen smykkes over en glat båndfrise ved gavlfoden af fem stigende, rundbuede højblændinger adskilt af helstensbrede piller, der i det nedre flankeres af små cirkelblændinger.

Fig. 12. Sakristiets vestfacade med hagioskop(?) (s. 3805). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The west facade of the sacristy with hagioscope(?)*.

Kamtakkerne, der har ensidigt fald mod syd og afdækkes af vingetegl, prydes under brynene af korte savskifter vekslende mellem enkelte, dobbelte og tredobbelte forløb, toptinden dog af en korsblænding (jf. fig. 67). Gavlen har i bagmuren tilbagetrækninger i to niveauer, i det nedre få cm, øverst, over nuværende hanebånd, en halv sten.

Sakristiets gulv blev 1966 sænket og rummet atter sat i forbindelse med koret efter en årrække at have været afsondret og anvendt til præsteværelse og depot. 1868 ønskedes rummet atter omdannet til sakristi, og året efter var rummet ryddet og kisterne nedsat under gulvet (jf. 3854).⁴³

Våbenhus. Kirkens våbenhus er fra slutningen af middelalderen og opført ud for skibets romanske syddør (jf. fig. 6 og 8). Materialet er røde muren i munkeskifte, flankemurene med falsgesims. Det indre nås gennem en fladbuet dør i et højt, rundbuet spejl, der var udmuret muligvis fra 1876 og indtil o. 1960, ligesom døren i samme periode var fladt afdækket (jf. fig. 16a). Rummet dækkes af et fladt bjælkeloft, hvis brædder blev fornyet 1807,⁴⁴ mens to indbyrdes forskudte vinduer er indsat i henholdsvis øst- og vestmuren, begge rundbuede. De jævngamle åbninger har uregelmæssige stik og er formentlig sekundære,

Fig. 13. Sakristiets interior set mod nord (s. 3804). Foto Arnold Mikkelsen 2022. –
The interior of the sacristy looking north.

Fig. 14. Ydre set fra nord. Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The exterior viewed from the north.*

muligvis stammende fra 1856, hvor to små, buede jernvinduer skulle anbringes i våbenhuset.⁴³ Gavlpartiet, hvis formodede $\ddagger$ kamtakker er forsvundet, er fremhævet ved en enkel udsmykning, hvis hovedelement er ovennævnte dør, hvorover er indsat to rundbuede glugger med fals, der nu er tilmurede i lysningen. Cirkelblændinger er placeret på hver side af dørspejlets buestik og øverst i gavlen, hvoraf sidstnævnte dog muligvis var glug, jf. cirkelstikket i bagmuren.

Våbenhuset blev fra 1876, hvor adgangen til kirken blev henlagt til tårnet, anvendt til varmerum og aflukket fra skibet. Fra 1878 var en kakkellovn opstillet i dørnichen mod skibet, med hvilket rummet atter blev sat i forbindelse 1966 (jf. fig. 17).

$\ddagger$ Tårn. Ganske usædvanligt har kirken haft et fritstående, formentlig middelalderligt tårn, der med Kancelliets godkendelse blev nedrevet 1843.⁴⁸ Det var opført på en forhøjning ca. 12 m sydøst for koret (jf. fig. 3).⁴⁹ Forhøjningen er nævnt 1844, hvor de sten, som fandtes på det gamle tårns plads, skulle fjernes og pladsen sænkes to alen.⁴⁸

Ifølge *Den danske Atlas* havde tårnet forhen haft »... et højt spir, som kunne ses langt ud i søen«, men som grundet brøstfældighed var nedbrudt.⁵⁰ Byggematerialet var mursten, hvoraf en del blev udskiftet 1751, bl.a. på østgavlens spids.⁴¹ Den ældste omtale stammer imidlertid fra 1700, hvor døren var 'ganske udygtig', og murene i alle fire sider revnede fra øverst til nederst, mens blytaget mod vest var erstattet af brædder; genvordighederne fortsatte med få lyspunkter op gennem 17- og 1800-tallet.⁵¹

En ekstraordinær synsforretning 1842 i forbindelse med en planlagt reparation tegnede atter et dystert billede med talrige mangler, herunder bl.a. rådne bjælker, et aldeles forfaldent blytag, svære, ud- og indvendige buler i den søndre mur, en revne fra øverst til nederst i den nordre mur samt 41 rustne ankre, der var uden nytte.⁴³ Da imidlertid udgifterne til reparationen oversteg omkostningerne ved opførelsen af et nyt tårn, såfremt dette blev opført ved skibets forfaldne vestende, der alligevel skulle repareres, var tårnets nedrivning og flytning en realitet.

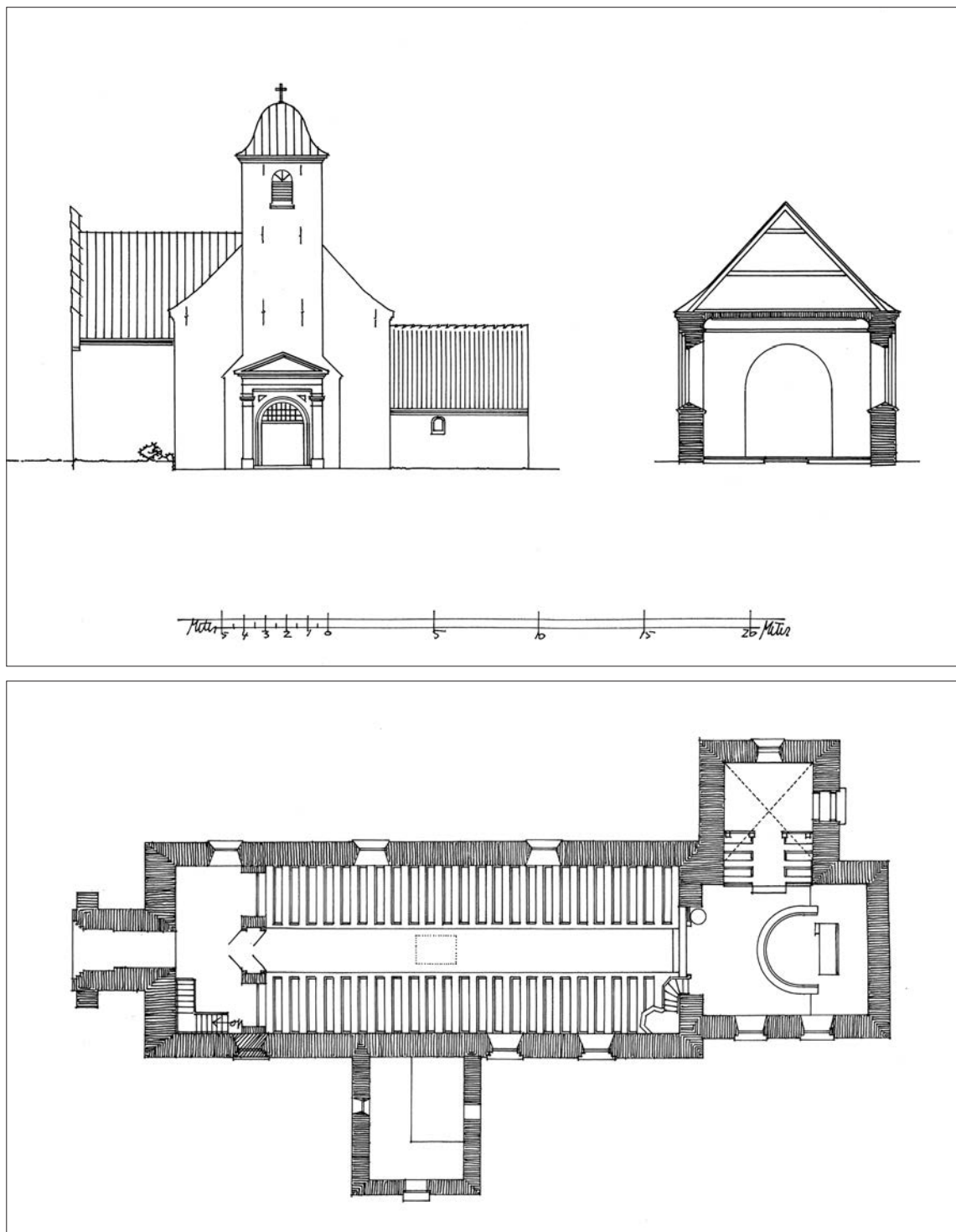
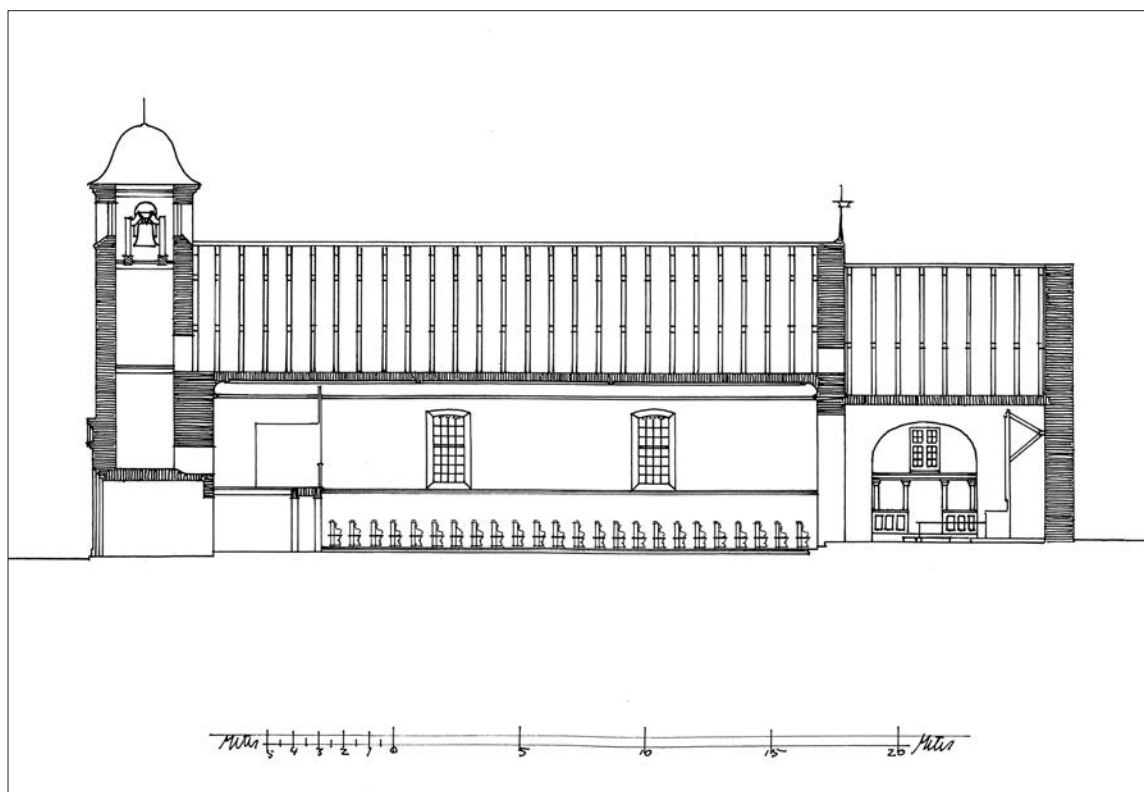
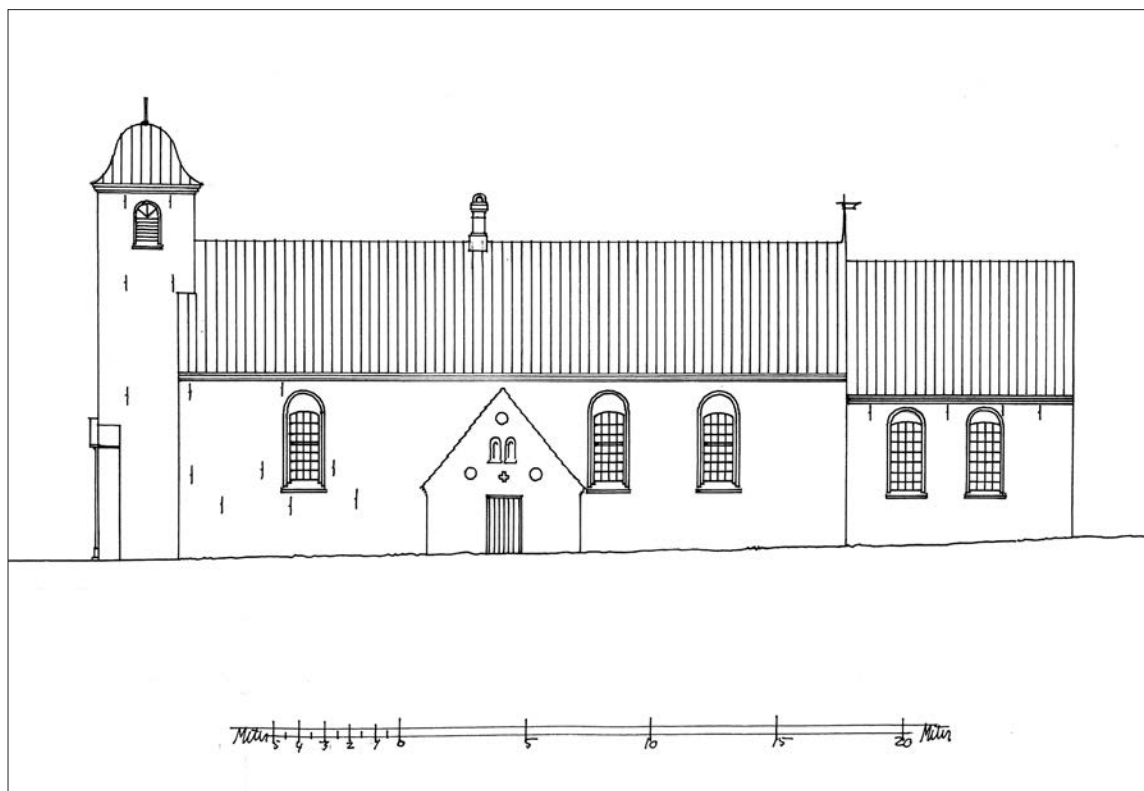

Fig. 15a-d. Opmålinger. 1:300. a. Opstalt af vestfacade og tværsnit set mod øst. b. Plan. c. Opstalt af sydfacade. d. Længdesnit set mod nord. Jesper Jespersen og Claudius Hansen o. 1917. I Fredericia Lokalhistorisk Arkiv. – Scale drawings. a. Elevation of west facade and cross section looking east. b. Plan. c. Elevation of south facade. d. Longitudinal section looking north.

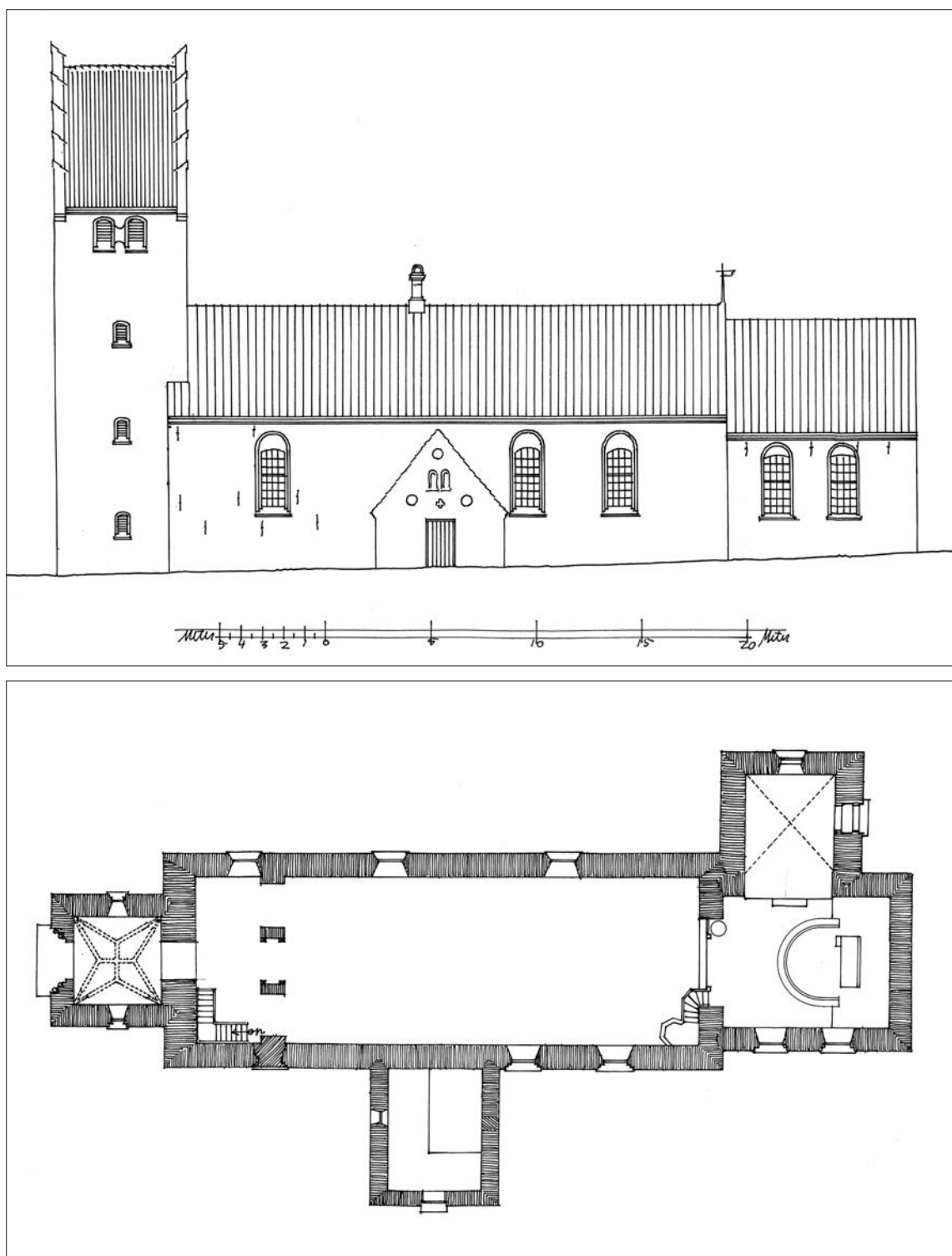
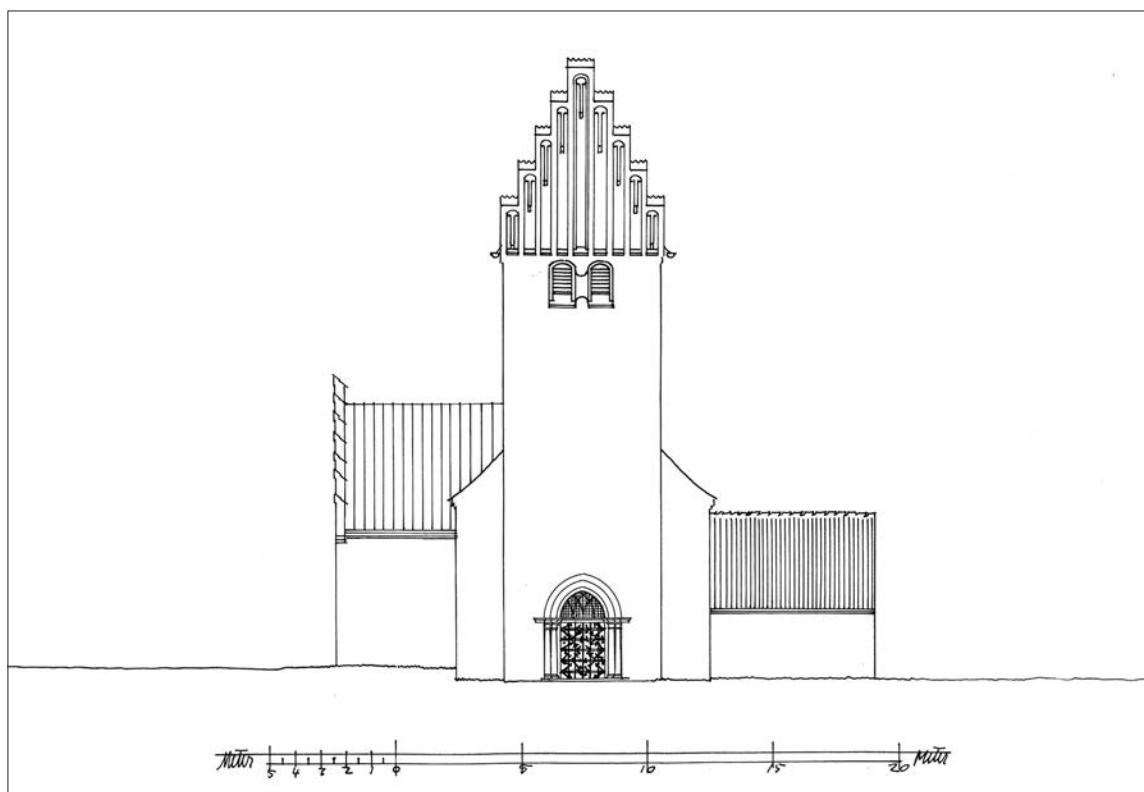
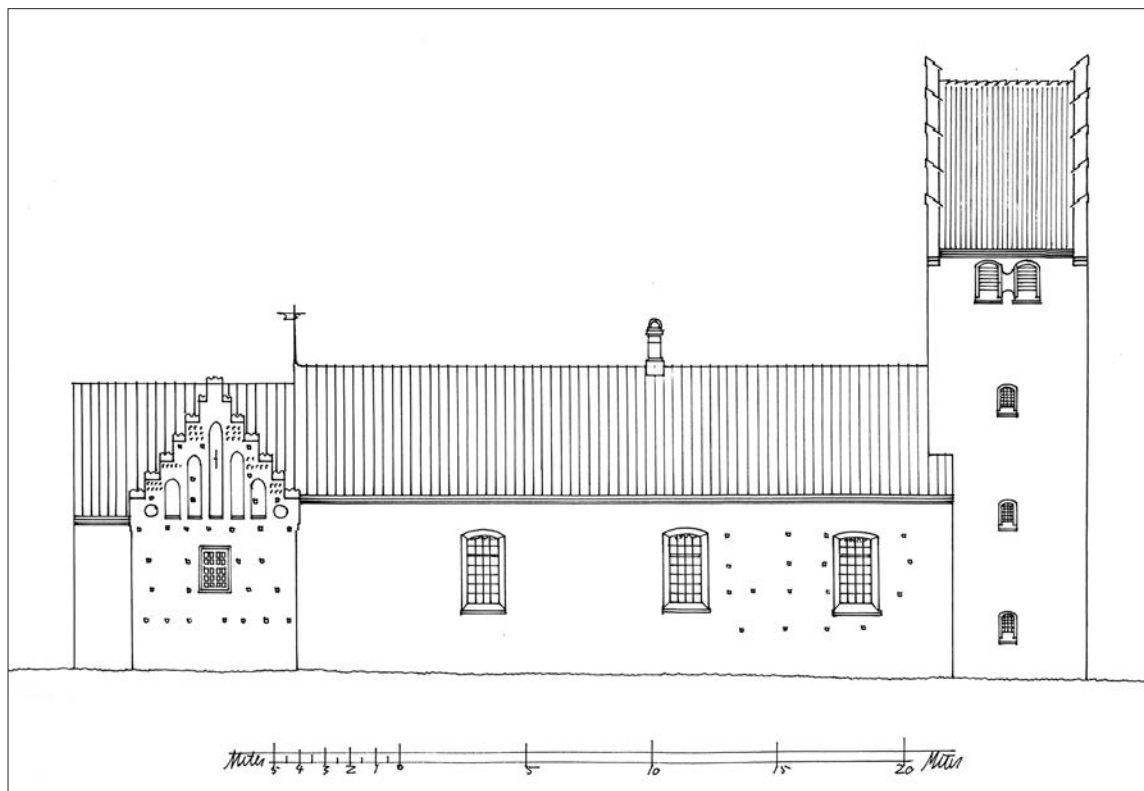

Fig. 16a-d. Forslag til nyt tårn (s. 3812). 1:300. a. Opstalt af sydfacade. b. Plan. c. Opstalt af nordfacade. d. Opstalt af vestfacade. Jesper Jespersen og Claudius Hansen o. 1917. I Fredericia Lokalhistorisk Arkiv. – *Proposals for the new tower. a. Elevation of south facade. b. Plan. c. Elevation of north facade. d. Elevation of west facade.*

Senmiddelalderlige reparationer. En større istandsættelse blev igangsat formentlig i 1430'erne, hvor den østlige del af skibets tagværk blev fornyet. Korets tagværk blev udskiftet i 1440'erne, mens den vestlige del af skibets tagværk blev fornyet i slutningen af 1400-tallet (s. 3818).

Eftermiddelalderlige tilføjelser. Korets og skibets flerfalsede *gesims* af små, gule og røde teglsten er fra 1854, hvor kirken gennemgik en større reparation (s. 3814).

Tårn. Kirkens tårn er opført 1918 (angivet ved murankre på vestfacaden) efter tegning af arkitekterne Jesper Jespersen og Claudius Hansen, Fredericia (jf. fig. 16a-d). Væsentligt smallere end skibet er det opført over en kvadratisk grundplan og rejser sig i fire stokværk med gavle i øst og vest. Murene, der hviler på et støbt betonfundament, er opført af røde mursten og støbte cementsten over en bindig granitsokkel. Indgangen i vest består af en fladbuet og falset portal i spidsbuet spejl, hvis reliefsmykkede bund viser

en glorificeret engel med skriftbånd og teksten »Lover Herren«. ⁵²Tårnrummet, der står i forbindelse med skibet via en rektantet dør, fungerer som supplerende våbenhus. Det dækkes af et stjernehvælv og har efter opførelsen af to udbygninger 2015 (toilet og depot, arkitektfirmaet Birch & Svenning, Horsens) ingen naturlig belysning.

Mellemstokværkerne – det 2. med adgang til skibets loft – har fladbuede vinduer mod nord og syd, mens klokkestokværket mod alle verdenshjørner har dobbelte glamhuller med samme form. De stejlt rejste og kamtakke gavltrekanter smykkes af fladbuede højblændinger med trappestik og hængestave.

1982 gennemgik tårnet en renovering, hvor revnedannelser i syd- og nordfacaden blev udbedret og en ældre facadebemaling erstattet af kalk (arkitekt Anker Birkemose, Fredericia). En udvendig istandsættelse af tårnet er atter foretaget 2018-19.

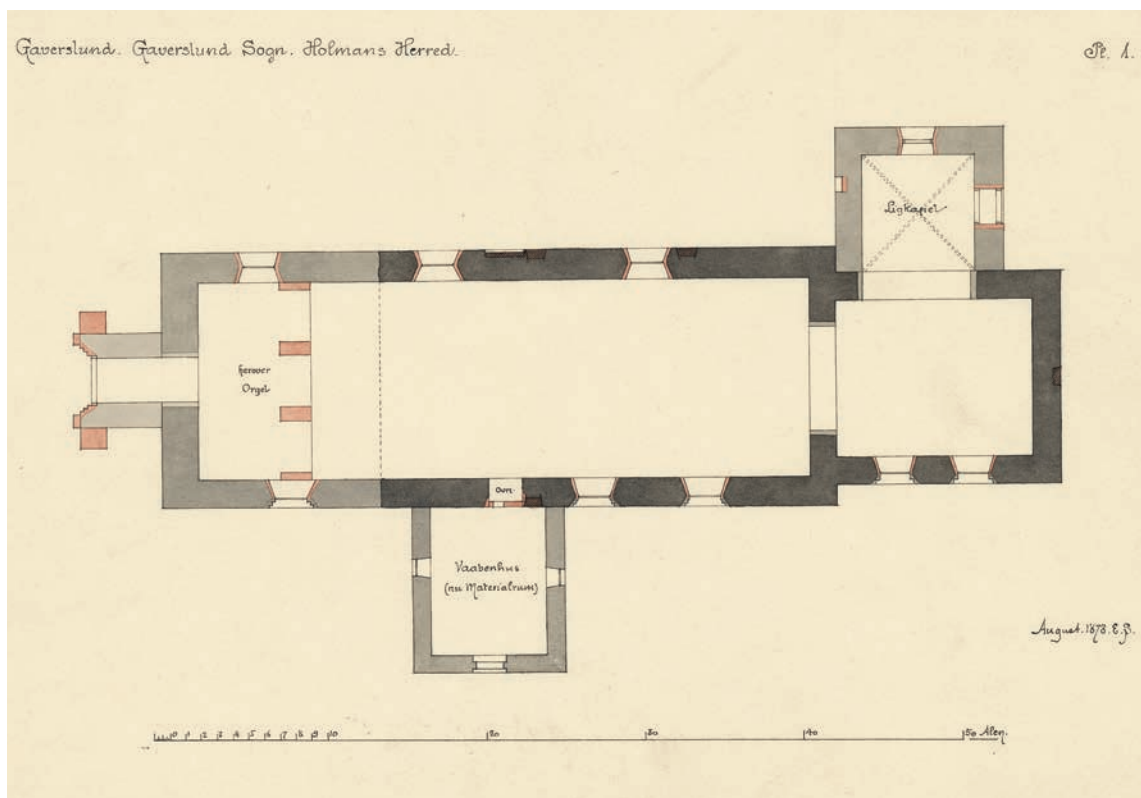

Fig. 17. Plan. 1:300. Målt og tegnet af Erik Schiødt 1878. – Plan.

Fig. 18. Ydre set fra nordøst. Erik Schiødte 1878. – *The exterior seen from the north-east.*

†Tårn (jf. fig. 15a-d, 17-18 og 64). Efter nedrivningen af kirkens fritstående †tårn 1843 blev der umiddelbart herefter opført et nyt ved skibets vestgavl, der ved samme lejlighed blev repareret. Det nye tårn blev i videst muligt omfang opført af genbrugte materialer fra det gamle tårn, dog suppleret med et stort parti indkøbte Flensborgsten (munkestenene anvendtes i det nedre, jf. Uldall).⁴⁸ Den nye bygning, der i forhold til skibet var smal og lav, rejste sig i tre stokværk og var dækket af et blyklædt, kuplet tag med topkors. Indgangspartiet i vest var fremhævet ved en frontispice med pilastre og trekantgavl omkring en rundbuet og falsat portal. Tårnrummet, der var dækket af et tøndehvælv, var jævnbredt med den nyetablerede døråbning i vestgavlen, og i skibets vestende var der under pulpituret indrettet en forhal, der via skydedøre kunne sættes i forbindelse med kirkerummet (jf. fig. 51). Fra pulpituret var der adgang til de øvre stokværk, herunder klokkestokværket med rundbuede glamhuller. Tårnet stod ved opførelsen i blank mur ligesom den reparerede vestende, men beg-

ge dele ønskedes 1846 pudset og kalket, så de fik samme udseende som den øvrige kirke.⁴³ Undtaget herfra var dog portalen. To støttepiller blev opført 1877 mod henholdsvis nord og syd.⁴⁸ Et tiltagende forfald, der omfattede et rådgangrebet tagværk og ustabile mure, banede vejen for opførelsen af det nuværende tårn.⁵³

Eftermiddelalderlige reparationer og vedligeholdelser. 1700 blev der i kirkens vestende konstateret revner på begge hjørner.⁵⁴ Bygningen var 1791, efter to år med reparationer, den 'smukkeste og bedst istandsatte kirke i hele herredet'.³⁷ Koret og seks fag af skibet fik 1798 nyt loft, der dog manglede de 'rudevis anbragte lister', der havde været på det gamle.³⁸ Sidstnævnte var formentlig fra 1734, hvor en bjælke skulle indlægges over skibet til fæstning af loftets paneler.⁵⁵ 1807 var der i kirkemuren tre revner, der var 'farlige' for kirken, og som måtte udbedres med sten og murankre.⁴² 1831 var der endelig opsat nyt loft overalt,³⁸ og i forbindelse med tårnopførelsen 1843 blev skibets vestende repareret med 50.000 mursten, der bl.a. anvendtes til fundamentet.⁵⁶

Fig. 19. Korets østgavl set fra loftet (s. 3800). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The east gable of the chancel seen from the loft.*

En *hovedreparation* 1853-54 omfattede 'overdelen' af kor og skib, dvs. (skibets) tagværk og tagbeklædning samt opmuring af kirkens gesims samt 'alt hvad der dertil hørte' (jf. s. 3812, 3818 og 3820).⁴⁸

Hovedistandsættelsen 1876 var foranlediget af fugtproblemer, der kom til udtryk ved grønne algeforekomster på væggene. Som modforanstaltning blev pudsen afhugget og en ny påført. Derudover blev gulve og vinduer renoveret, loftet gipset og omlagt med gesims og profillister og hele interiøret malet (s. 3822). Hovedindgangen blev tillige henlagt til tårnet, hvorved våbenhuset blev aflukket fra skibet og omdannet til materiale- og varmerum med kakkellovn i dørnichen (jf. fig. 17).⁴⁸

Fra 1881 iværksattes flere lappeløsninger som følge af vedvarende fugt,⁴⁸ bl.a. 1891, hvor 'optrækningen i koret' skulle afhugges og muren

berappes med cement og derefter asfalteres, pudses og males.⁴⁸ En brand 1898 foranledigede en restaurering af alterpartiet (s. 3825), mens gulvet foran dette måtte udskiftes.⁴⁸

1907 skete en ombygning, hvorved bl.a. en ligsten under gulvet i våbenhuset blev fremdraget (s. 3850).

En større *istandsættelse* 1918 gennemførtes i forbindelse med opførelsen af tårnet, hvor bl.a. skibets vestende blev ombygget og kirkens interiør malet (s. 3812).³²

Ved *istandsættelsen* 1953 (arkitekt Mogens Koch, København) blev vægge og loft renoveret, hvorved den trukne profilgesims under vinduerne blev borthugget, ligesom en tværgående loftsprofil blev nedtaget og sålbænkene ommuret.

Istidsættelsen 1964-67 (arkitekt Helge Andreasen, Vejle) omfattede nye blytage og nyt varmeanlæg (s. 3820), i hvilken forbindelse skibets syd-

Fig. 20. Korets tagværk, o. 1440 (s. 3818). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The roof structure of the chancel, c. 1440.*

Fig. 21. Triumfmurens gavltrekan set mod vest med bindbjælke o. 1137 fra skibets oprindelige gavlsparfag (s. 3819). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The chancel arch wall gable triangle looking west with tie beam c. 1137 from the nave's original gable truss.*

dør blev genåbnet og våbenhuset atter indrettet som adgangsvej til kirken. Et lerlag over bjælkeloftet blev fjernet.

Gulve. Korets gulv, der i forhold til skibets er hævet med tre trin af kantstillede klinker, er udlagt 1966 og består som sakristiets gulv af gule mursten i normalformat lagt i et kvadratmønster.

Skibets og våbenhusets gulve dækkes af gule, oktagonale fliser med små mellemliggende, grå og kvadratiske sten, udlagt før 1928. Fliser med samme form, henlagt i tårnets mellemstokværk er med versaler på undersiden stemplet »Dithmer/ Rennberg« (fig. 68).⁵⁷ Under stolene er der lakerede bræddegulve. Tårnrummets gulv har gule og mørkbrændte klinker i zigzagmønster.

†*Gulve.* Ved alteret skulle der 1764 lægges 200 mursten fra Stallerupgård.⁴¹ 1860 blev knæfaldet udvidet og bræddegulv anlagt indenfor,⁴⁸ mens de øvrige gulve året efter var af mursten, sakri-

stiets dog med brædder.⁴⁸ 1875 ønskede sognefolkene bræddegulv under stolene i stedet for de mursten, der var krævet af synet.⁴⁸ I sakristiets gulv blev 1896 udlagt et fem tommer tykt betonlag, og 1898 et tilsvarende lag på tre tommer under stolene i skibet.⁴⁸

Døre. Skibets vestdør blev etableret 1843, hvor hovedindgangen blev henlagt til vestenden, hvori mod sakristiets dør i østmuren sandsynligvis er fra 1867, hvor rummet blev omdannet til sakristi.

Vinduer. Skibets og korets vinduer er i nuværende form fra 1876, hvor man harmoniserede alle åbningerne, der nu har fladbuet form i rundbuet spejl. De dobbeltfalsede vinduer i kirkens sydside har dog sine steder bevaret de ældre van-ger af munkesten, mens de rundbuede stik og spejlets bund er af små teglsten. En indvendig fals på korets to vinduer er borthugget, mens skibets vinduer her er smigede. Munkestensvindu-

Fig. 22. Udsnit af triumfmurens gavltrekanet set mod vest (s. 3800). Foto Arnold Mikkelsen 2022.
– Part of the chancel arch wall gable triangle looking west.

Fig. 23. Den øvre del af triumfinurens gavltrekant med rest af korets rygås (s. 3819). Foto Arnold Mikkelsen 2023.
– Upper part of the chancel arch wall gable triangle with remnant of the chancel's ridge beam.

erne kan i ældste form være senmiddelalderlige. Skibets nordvinduer er alle af små teglsten med ydre såvel som indre smig, og både syd- og nordvinduerne har sprossede støbejernsrammer (7×4 ruder) med tværpost, der over hvert af de fire rudefag afsluttes af en kølbue. Sakristiets og våbenhusets vinduer har trærammer.

†*Vinduer.* Vinduerne var 1816 dunkle og plettede med kalk.⁴⁴ Et mindre, blændet †vindue østligst på skibets sydmur synes at have haft rundbuet form og er givetvis indsat for at øge lysindfaldet til prædikestolen. Det blev tilmuret 1858, hvor det var for småt og i øvrigt 'forstyrrede symmetrien' i kirken.⁴³ 1834 blev nye, med jernstænger forstærkede vinduer som værn mod indbrud indsat i nordsiden, også under pulpituret.⁴³

1857 ønskedes vinduerne på kirkens sydside 'forlænget i lighed med det udhuggede vindue

på samme side'. I stedet for korets to blyvinduer skulle 1863 indsættes jernvinduer af samme højde og bredde som skibets og med trækruder og gitter.⁴³

Tagværker. Korets egetagværk, der er opsat i 1440'erne (jf. ndf.), består af 10 spærfag, hvert med bindbjælke, spær og to hanebånd, hvorimod de oprindelige, korte stivere er fjernet, ligesom enkelte spær er omsat (fig. 19–22). Hanebåndene er henholdsvis bladet på vestsiden (øverst) og tappet i spærenes underside (nederst). Nummereringen er synlig på de vestvendte flader, i sydsiden i form af streger, i nord firkantstik. Afstivet med stormlægter og opskalket over nyere gesims.

Skibets tagværk består af 29 spærfag og er i udgangspunktet af eg, dog er alle nedre hanebånd samt enkelte spær 1854 udskiftet med nyere komponenter af fyrretræ og formentlig tillige adskillige

Fig. 24. Skibets tagværk set mod vest (s. 3818). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The roof structure of the nave looking west.*

bjælker (jf. det indridsede årstal 1854 i det vestligste, nedre hanebånd, hvilket henviser til en større reparation dette år, se s. 3814). Hvert fag består af spær, bindbjælke og to hanebånd, og også her er de korte stivere sløjfet. Dateringer af seks spær viser, at tagværket som udgangspunkt er opsat ad to omgange, o. 1430 og o. 1495, tilsyneladende med ældste fase mod øst. Nummereringen ses på østsiderne i form af streger i syd og firkantstik i nord, dog er dele af tagværket omsat, eftersom en nyere romertalsnummerering ses flere steder. Tagværket er opskalket og afstives af stormlægter i begge sider.

Sakristiets formentlig oprindelige tagværk består af fem spærfag med et hanebånd og korte stivere, hovedparten af ret spinkelt egetræ.

Våbenhusets fem spærfag er overvejende af fyrretræ med enkelte egekomponenter. Hvert fag består af spær, hanebånd og bindbjælke.

Tårnet har seks fyrrespærfag med bindbjælke, hanebånd og sekundære krydsbånd.

†*Tagværker.* I triumfgavlens østside ses rester af oprindelige egetagværker fra o. 1137. For korets vedkommende drejer det sig om en stump af en rygås, mens en intakt bindbjælke fra skibets tagværk ses i gavlens nederste del (fig. 21–23, 66 og 69).

Rygåsen er afkappet i flugt med gavlmuren, i hvilken den er bevaret til en dybde af mindst $\frac{1}{2}$ m. Den er bredest i bunden (32 cm, højde 13 cm), hvor tømmeret er tilvirket med rounding, mens den øvre, frønnede afslutning er tagformet ved gavlfacaden. Inde i murlivet ses imidlertid yderligere tømmerrester af åsens øvre del, tilsyneladende med udspæringer, hvor muligvis en tagbeklædning i form af spån eller brædder har været indfattet. Dermed kan der i princippet være tale om en rygås med funktion som tagkøl eller blot en rygås

med supplerende tagkøl, jf. kirkerne i f.eks. Ryde og Horbelev (*DK Maribo* 395, 1435).⁵⁸ Flugtende med rygåsens skråsider er der aftryk af taglinjerne fra det ældste tag, der har haft en lidt lavere hældning end det nuværende.

Romanske rygåstagværker kendes fra flere naturstens- såvel som teglstenskirker i den østlige del af det middelalderlige Danmark, herunder Nr. Kirkeby Kirke på Falster (*DK Maribo* 1273) og klosterkirken i Sorø (*DK Sorø* 25), hvorimod typen indtil videre kun er påtruffet ganske få steder vest for Storebælt.⁵⁹

Fra skibets oprindelige tagværk er – indlejret i gavlens murværk og bindigt med østvæggen – en bjælke med rektangulært tværsnit (29×19 cm) bevaret i hele gavlens bredde. Tømmeret, hvis fældningstidspunkt er dateret til o. 1137 (jf. ndf.), og som må karakteriseres som en bindbjælke fra gavlsparfaget, ligger i niveau med skibets nuværende, men dog yngre bjælkelaag, jf. Tingsted Kirke (*DK Maribo* 1311). Muligvis har spærfagene haft et eller to hanebånd, der var placeret, hvor nu murværkets kampesten er koncentreret (s. 3800).

Klokkestolen, af fyrretræ, er fra tårnets opførelse. Bommene er ophængt mellem skråstiverstøttede stolper, alt på en ramme af fodtømmer. En supplerende stol opsattes med den nye klokkes anskaffelse 1980.

Dendrokronologiske undersøgelser. Fra korets og skibets tagværker er 2022 udtaget i alt 23 boreprøver, hvoraf 15 er dateret. Af korets ni prøver kunne fældningstidspunkterne for otte af disse beregnes til 1440'erne, mens syv af de 14 prøver fra skibet kunne dateres og inddeles i tre grupper: en enkelt – en oprindelig bindbjælke fra skibet – er fra o. 1137, mens to grupper på hver tre prøver daterer sig til henholdsvis o. 1430 og o. 1495.⁶⁰

Tagbeklædning. Kor, skib og sakristi er belagt med blytage, første gang nævnt 1700,⁶¹ mens våbenhus og tårn har vingetegl.⁶² Blyet på sydsiden af skibet, vestsiden af sakristiet, dele af koret og enkelte plader på nordsiden af skibet blev renoveret 2004, mens den øvrige belægning er fra 1963–64, jf. versalindskrifter på sakristiets østre tagflade, »CH MICHAELSEN/ 1963/ HVIDBIERG«, og på vestsiden »MICHAELSEN/ 2004/ HVIDBIERG«. På loftet er placeret to blyplader med

indskrifter af samme type, den ene med »CH MICHAELSEN/ 1964/ HVIDBIERG«, den anden tilsvarende, men med årstallet 1963.

†*Tagbeklædning*. 1795 blev blytaget repareret i forbindelse med kirkens ejerskifte,²⁰ og 1804 undergik det en hovedreparation, hvorunder 20 fag blev oplagt på ny.⁴² 1854 anvendtes der til reparation af kirkens blytage 2.141 lispd. nyt bly, hvori- mod 2.395 lispd. gammelt var solgt (s. 3814). Våbenhuset var 1700 belagt med spån,⁶⁴ der 1817 skulle repareres.⁶⁵

Farveholdning. Hele kirken er hvidkalket i det ydre på nær de nederste ca. 20–40 cm af murene, der er sorttjærede. Dette gælder dog ikke for soklerne på sakristiets øst- og nordmur samt på vestforlængelsens nordmur og tårnet, der står blanke; interiøret er hvidkalket.

†*Farveholdning*. 1856 skulle kirkeloftet, inkl. våbenhusets, males tre gange med oliefarve ('lyseblåt i bund') samt suppleres med 'rosetter og fyldninger'.⁴⁸ Våbenhusets loft blev 1887 malet i lys perlefarve.⁴³ Fra 1876 og frem til 1953 var interiøret præget af forskellige, malede udsmykninger og farvesætninger, jf. s. 3823.

Opvarmning. Kirken blev 1966 tilkoblet fjernvarmenettet, hvortil nye radiatorer blev installeret 1990.

†*Opvarmning*. En *kakkelovn*, installeret 1876, var placeret i syddørens niche (jf. fig. 17) med aftræk gennem våbenhusets tag. Den blev 1898 erstattet af et *luftvarmeanlæg*, hvis aftræk førtes op til skibets tagryg (jf. fig. 15c).⁴⁸ Måske det samme, som den kulfyrede *kalorifer* (C. M. Hess, Vejle), der blev udskiftet 1966.

Elektricitet blev indlagt i kirken 1919.²⁹ Installationerne blev renoveret 1953 og 2012.

Vindfløj. Over skibets østgavl rejser sig en blyklædt fyrrestolpe, hvorpå en krummeluresmyk- ket fløjstang med fane og en lille topkugle er fastgjort. Anskaffelsesåret, 1896, er med gennemstukne årstal anført på fanen.²⁹

†*Vindfløj*. På 'kirkens østre ende' var der 1769 »... et kors med en bue over, besat oven om med hvasse pige...«⁶⁶

†*Fortov*. 1872 skulle anlægges en drængroft om kirken samt et fortov af stampet ler og grus, sidstnævnte af 1½ alens bredde.⁴⁸

Fig. 25. Kalkmaleri, o. 1500–25, sakristiets østvæg (s. 3821). Foto Arnold Mikkelsen 2022. — Fresco, c. 1500–25, east wall of the sacristy.

KALKMALERI

Sakristiets kalkmalede udsmykning blev fremdraget ved hovedindsættelsen 1876, hvor alle vægge blev 'afhuggede, afpuksede og malede'.⁶⁷ For netop sakristiets vedkommende gik man knap så grundigt til værks som i den øvrige kirke (jf. s. 3814), dog kunne der ved maleriets restaurering 2006 (Hans Chr. Frederiksen) konstateres dybe og brede spor af en hårdhændet afdækning med hammer.

O. 1500–25 (fig. 25), en korsfæstelsesscene på sakristiets østvæg, centralt med den korsfæstede iklædt lændeklæde, hængende tungt i armene og med hovedet på skrå mod højre skulder. Øverst på korstræet er gengivet begyndelsesbogstaverne på de ord, Pilatus ifølge Johannesevangeliet (19,19) satte på korset: »Jesus Nazarenus Rex Iudæorum« (Jesus fra Nazaret, jødernes konge). Nord herfor den sørgende Maria, vist som *Mater Dolorosa*, hvis hjerte gennembøres af et sværd, og som er iført

grønlig klædning under lys dragt og langt hovedlin samt hagelin. Syd for korset ses Johannes evangelisten i lang kjortel og rødlig kappe, begge bipersoner glorierede.

Udsmykningen, der er partielt rekonstrueret, er oprindeligt påført det første kalklag i farverne rød, gul, grøn og sort i varierende styrker, men figurerne farveretouchering er meget omfattende. Den blå baggrundsfarve er ikke original, idet bundfarven oprindeligt svarede til hvælvets kalkning. Herpå har der mellem figurerne været gule strøornamenter i form af blomstersamlinger, muligvis udført efter skabelon. Det nedre parti mod nord, der var gået tabt ved dørens indsættelse og genskabt 1876, er atter fjernet. En særlig detalje observeres under N'et i INRI, hvor der i korstræet ses en oprindelig, kalkdækket træstump.

Muligvis har der til maleriet (og et tilhørende alter?) fra knælende position været indkig fra et lavtsiddende tvindue i sakristiets vestmur (s.3805).

Fig. 26. †Kalkmaleri, o. 1137, på korets østvæg (s. 3822). Foto i NM. – †Fresco, c. 1137, on the east wall of the chancel.

†KALKMALERI

Ved kirkens istandsættelse 1966 fremkom på korets østvæg en bemærkelsesværdig rest af et romansk kalkmaleri fra kirkens opførelsestid o. 1137, der hører til blandt landets ældste. Udsmykningen var kun bevaret over et ca. 30 cm højt og 2 m bredt parti, der nord for korets til-murede østvindue ved et lykketræf var forbigået ved væggenes afhugning 1876.⁶⁸

1) O. 1137 (fig. 26–27 og 70). Rest af en figurativ frise på korets østvæg. Mest markant var en person i frisens sydlige del med ansigtet i nordvendt profil og med mørkt indfattet øje. Hovedet var dækket af en hue eller kalot, og muligvis var der mod syd en eller flere personer med kegleformet hat. Nord for profilansigtet sås et trukket sværd, tilsyneladende ført af en person, hvis ansigt dog var stærkt be-

skadiget. Figurens anden arm var bøjet, med hævet hånd og fremstrakt finger, der tilsyneladende var rettet mod en form for bygningsværk eller søjle. Farverne omfattede hvid med mørk kontur og flere nuancer af okker, muligvis på blå bund(?).

Værksted, stil og datering. Maleriet må være en meget beskeden rest af en langt større udsmykning, der i hvert fald har omfattet korets vægge, korbuen og triumfvæggen. Fremstillingens nærmeste sidestykke findes i Vrigsted Kirkes malerier, der er dateret stilistisk o. 1125–50 (s. 1316 med fig. 27–28). Her slutter de fleste malerier sig i karakter til det såkaldte »Jellingværksted«, der desuden omfatter malerier i Ørridslev og Tamdrup (DK Århus, 4742, 5097) samt Stenderup og Jelling (s. 1655, 3067). Men på Vrigsted Kirkes søndre korvæg er der imidlertid et malerifragment med lignende profilhoveder, fysiognomier

og et tilsvarende udvalg af usædvanlige hovedbeklædninger som i Gauerslund. Der må være en nær sammenhæng og således en kobling til Jellingværkstedet. Begge fragmenter er utolkede. Men der foregår tydeligvis samme intense aktivitet, og i Gauerslund antyder sværdet, at der kan have været tale om en kampscene. Dette leder tanken hen imod en mulig sammenhæng med de kalkmalede rytterfriser, som optræder i flere af egnens kirker, f.eks. Skibet og Højen (s. 2713, 3282).⁶⁹ Dateringen o. 1137 taler dog imod en sådan kobling, da rytterfriserne må dateres en god del senere, omkring og efter 1200.

Mens Jellinggruppen generelt har sine forudsætninger i den strenge, skematiske senottonske kunst, præges de nævnte scener i Vrigsted og Gauerslund med deres livfuldhed og næsten karikerede hoveder snarest af engelsk bogmaleri fra o. 1125-50.

Nævnes kan ikke mindst Skt. Albans Psalteret og dets kreds.⁷⁰ Åbenbart har Jellingværkstedet arbejdet med forskellige forlæg for sine malerier.

2) 1876 (jf. fig. 28). En dekorativ bemaling af skibets vægge i nyromansk stil bestående af mørke blændingsfelter med lysere, rundbuede gesimsfriser adskilt af lisener. Midt i felterne en smal, vandret bort. På loftet, der ved konturerede profillister var inddelt i to felter, var der rosetter omkring lysekronernes ophæng. Efter kirkens istandsættelse 1893 blev loftet og væggenes øvre del året efter genopmalet i lys limfarve, mens partiet under vinduerne holdtes i en mørkere oliefarve (jf. fig. 35).⁴⁸

3) O. 1918,³² (jf. fig. 35 og 46). Rankeværk på triumfmurens nedre del og under lydhimmelen, og på korets østvæg en art hjulkors flankerende altertavlen; sløjfet 1953.

Fig. 27. †Kalkmaleri, o. 1137, på korets østvæg (s. 3822). Foto i NM. – †Fresco, c. 1137, on the east wall of the chancel.

Fig. 28. Indre set mod øst, før 1898. Foto i NM. – *The interior looking east, before 1898.*

INVENTAR

Kirkens middelalderlige inventar omfatter den romanske granitdøbefont af såkaldt 'glatkummet vestjysk type', en figur, måske Skt. Lucius, fra en $\dagger$ sidealtertavle, o. 1500, og Poul Grydestøbers klokke fra 1504. Fra det sene 1500-tal stammer et Nürnbergfad, der bærer et indgraveret årstal 1597 sammen med den daværende ejers navn og våben, men som først blev skænket til kirken af Jacob Ursin og Karen Heglund 1752.

Altertavlen er skænket af Caspar Markdanner o. 1590 og er et arbejde af samme værksted, der 1589 udførte den fornemme altertavle i Kolding Skt. Nikolaj. Præ-

dikestolen er kun lidt yngre og blev bekostet 1606 af Peder Munk (jf. gravsten nr. 4) og Peder Jensen, givetvis kirkens daværende kirkeværg. Herudover er alterstagerne skænket 1678 af Poul Knudsen fra Brøndsted, de eneste bevarede inventarstykker fra 1600-tallet; dog går det nuværende orgelpulpitur tilbage til denne periode, men er væsentligt ombygget i både 1876 og 1952. Altertavlens genfremdragne topfeltsmaleri fra o. 1764 er den eneste bevarede inventargenstand fra 1700-tallet.

Altertavlens ældre ($\dagger$)altermalerier forestillende Nadveren og Korsfæstelsen er formentlig anskaffet kort efter 1839, men førstnævnte blev erstattet allerede 1876 af

Fig. 29. Kirkens indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The church interior looking east.*

en biscuitfigur efter Thorvaldsens *Kristus* fra Vor Frue Kirke, København. Figuren blev skænket af gårdejer Hans Nielsen Qvist, der samtidig skænkede kopier efter Thorvaldsens apostle, som blev opsat på prædikestolen. Formentlig stammer alterskranken også fra denne hoveddistandsættelse.

Efter en brand 1898 ødelagde det ene altermaleri, udførte Hans Agersnap (1857–1925) nye fløjmalier til altertavlen (†nr. 4–5). Fløjen i tårnets vestdør er fra 1919, en syvstages blev skænket 1932 til minde om sognepræst J. Sørensen, og 1936 skænkede Hans og Ivy Olsen en lysekron; de øvrige lysekroner er fra omtrent samme periode. Under hoveddistandsættelsen 1952 blev stolestaderne moderniseret, og salmenummer- samt præsterækketavlerne blev anskaffet. Det nuværende altermaleri er udført 1963 af Ingolf Røjbak, mens kirkeskibet forestillende skoleskibet 'Danmark' er bygget 1977 af Helge Hansen. Efter et indbrud er størstedelen af kirkens altersølv anskaffet 2014 fra Sølvvarefirmaet Fredberg.

Inventaret er farvesat under hoveddistandsættelsen 1952, da både prædikestolen blev ført tilbage til sin oprindelige snedkerstæfning, og altertavlen blev nymalet med vinrød grundfarve. Det øvrige inventar er farvesat efter disse genstande; alterskranke og stolestader står i grøn grundfarve.

Ældre indretninger og istandsættelser. Der vides intet om kirkens middelalderlige indretning, foruden det, der er indikeret igennem den bevarede døbefont samt figuren fra en senmiddelalderlig sidealtertavle. Tilsvarende er den efterreformatoriske nyindretning kun indikeret igennem tilkomsten af kirkens altertavle o. 1590. Denne stod oprindeligt i en 'renæssancestæfning' med brug af blå, mens prædikestolen fra 1606 oprindeligt stod i den nu fremdragne 'snedkerstæfning', det vil sige overvejende i blank eg med detaljer i guld og rødt.

O. 1700 anskaffede man nyt altersølv, idet en $\dagger$ kalk udført af Hans Buch fra Kolding kom til 1688, og en disk blev udført 1707 af Peder Erichsen fra Fredericia. På dette tidspunkt er det endvidere nævnt, at der i skibets vestende var opsat et pulpitur. Navnlig præsteindberetningen 1769 giver et indtryk af kirkerummets udseende på dette tidspunkt. Det er oplyst, at altertavlen blev malet cinnoberrød 1764, hvilket kan være motiveret af et ønske om, at den skulle matche prædikestolen; der er i al fald ikke indikationer af, at sidstnævnte blev malet på dette tidspunkt. 1769 er det oplyst, at der i altertavlen var (†)malier af Nadverens Indstiftelse, Korsfæstelsen og Opstandelsen, samt at der var indrettet bænke på vestpulpituret, hvorpå der også stod en lukket $\dagger$ stol, som tilhørte kirkeejeren. Endelig vides, at en degnestol har stået nær alterbordet.

O. 1842 blev prædikestolen malet lysegrå, og den grå-grønne og hvidgrå staffing, der er konstateret på altertavlen, stammer formentlig fra samme periode. 1876 blev kirken underkastet en hovedreparation, der blandt andet omfattede nye stolestader og en ny opgang til prædikestolen. Samtidig blev inventaret malet i egetræsårdring med brun som bundfarve i fyldinger og felter.⁴³ Træinventaret blev atter malet 1919,³² denne gang i en mørkviolet tone med detaljer i sort, guld og blå lasur.³²

Ved et indbrud 2014 blev hovedparten af kirkesølvstøbet stjålet. Foruden ovennævnte kalk og disk gjaldt det også en alterkande fra 1904 (skænket til kirken 1981), en Toblatæske udført 1863 af H. P. S. Ingerslev, Vejle, en skummeske fra det tidlige 1900-tal og en dåbskande fra 1967.

Alterbordet (jf. fig. 31), muligvis fra tiden o. 1600, men ombygget først 1898 og siden ved hovedindsættelsen 1952–53. Bordet er udført af eg og måler 240×94 cm, 97 cm højt. Fronten omfatter et fyldingspanel i fire glatte fag, der alle har udlusninger i en cirkel midt på fyldingen. Rammeverkets lodrette dele har tovsnoningsrelief og de vandrette dele et dukatornamentlignende motiv adskilt af bosser. Alterbordets sidepaneler omfatter en enkelt, bred fylding i udekoreret rammeverk. På bagsiden synes panelet at være afhøvlet, således at tovsnoningerne på rammen nu ligner bueslag. Dette samt udbedringen af hullerne efter

monteringen af de cirkulære elementer i frontpanelets fyldinger er formentlig resultatet af den reparation, snedkermester Zeiler foretog 1898, efter alterbordet var blevet brandskadet.⁷¹ Et fotografi fra 1946 viser, at bordet herefter havde samme øvre vandrette rammestykke, mens det nedre stykke havde et æggstavsrelief, og på de lodrette rammestykker var der monteret meget kraftige, fremspringende tovsnoninger med base og kapital.⁷² Disse nyere dele blev fjernet ved hovedindsættelsen 1967.⁷³ 1947 undersøgte Einar V. Jensen bordet og fandt spor af en mønjefarve.⁷⁴ Samme år foreslog Mogens Koch at erstatte det med et nyt udført af frådsten.⁷⁵

†*Alterklæder*. 1) 1841 ønskedes et nyt og smagfuldt 'omhæng til alter' anskaffet.⁴³ 2) 1869, rødt med guld kors og kantet af guldguloner; anskaffet for omtrent 40 rdlr.²⁹ 3) 1928 er det nævnt, at fløjlet burde udskiftes.³²

Altartavle (fig. 31), o. 1590, bekostet af Caspar Markdanner. Tavlen er arkitektonisk opbygget med tredelt storstykke, højt postament med vinger og topfelt med vinger og trekantgavl.

Storstykket omfatter et storfelt med flankerende sidefelter, der alle tre er trukket lidt tilbage i tavlen og adskilles af glatte frisøjler med beslag-

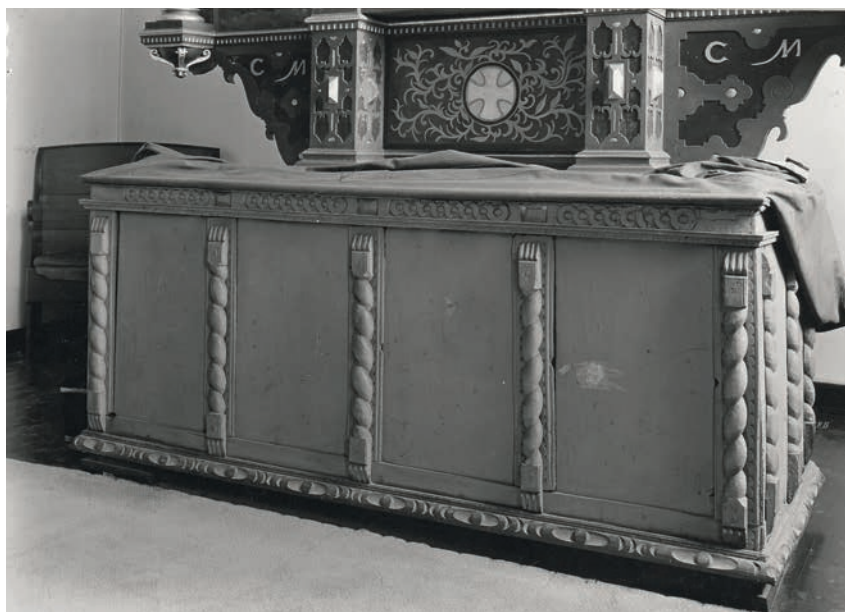

Fig. 30. Alterbordspanel (s. 3826). Foto Einar V. Jensen 1939. – *Communion table panel*.

Fig. 31. Altertavle, skænket o. 1590 af Caspar Markdanner (s. 3826). Foto Arnold Mikkelsen 2022. — *Altarpiece, donated c. 1590 by Caspar Markdanner.*

Fig. 32-33. Altermalerier nr. 2-3, o. 1839(?) (s. 3830). 32. Nadverens Indstiftelse (th.). 33. Korsfæstelsen (tv.). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – Altarpainting nos. 2-3, c. 1839(?). 32. *The Last Supper* (right). 33. *The Crucifixion* (left).

værksprydbælter og korintiske kapitæler. Under søjlerne er hængeknopper med udskårne volutbøjler. Postamentet er højt og helt glat, hvorimod de markante postamentfrespring er rigt dekorerede med beslagværksornamentik, der er symmetrisk udskåret om kraftige, rektangulære diamantbosser. Postamentvingerne er ligeledes skåret med beslagværk og rummer endvidere begge giverens initialer, »CM«. Ligesom postamentet er også frisen glat og har i øvrigt ingen frespring. Gesimsen er kraftigt frespringende og markeres af et markant karnistandsnit, der er vinklet ind mod tavlens midtakse.

Topstykket har et næsten kvadratisk felt flankeret af toskanske søjler på slanke, rektangulære baser. Entablementet svarer til storstykkets, bortset fra at tandsnittet ikke er vinklet ind mod midtakse. Vingerne er udsavet og rummer hver syv kvadratiske, rektangulære eller ovale småfelter. Topstykket krones af en trekantgavl og flankeres af småtårne med vaser.

Tavlen er senest istandsat 2010 og fremstår i bemaling fra hovedistandsættelsen 1952-53, der synes afstemt efter den afdækkede beslagværksornamentik i topfeltet (jf. ndf.). Grundfarven er vinrød, mens søjlerne er lysegrå og profillister

Fig. 34. Altermalerier nr. 4-5, malet o. 1900 af Hans Agersnap (s. 3830). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Altar paintings nos. 4-5, painted c. 1900 by Hans Agersnap.*

samt ornamentale detaljer forgyldte; gesimsens tandsnit med syregrøn bund.

Altermalerierne (fig. 31) er udført af Ingolf Røj-bæk 1963 som et triptyk i olie på lærred, henholdsvis 153×92 cm (storfeltet) og 153×67 cm (sidefelter) store; sydføljen er signeret »I. Røj-bæk 63«. Motivet er *Himmelfarten*. I midtfeltet ses Kristus iklædt en lang, hvid kjortel, og over venstre arm samt skulder er et langt orange klæde, som vinden griber bag ham. Han har kort, sort hår, er skæglos og kigger frem mod beskueren med hænderne rakt ud til siden og håndfladerne vendt frem for sig. Han er skildret let svævende

over en hvid klippegrund. På de to fløje står disciplene tæt grupperet. Alle er korthårede, skæglose og iklædt røde eller orange kjortler, og alle betragter himmelfarten. De tre malerier forenes af baggrunden, der er udført som tre vandrette lag. Den øverste del er sart rosa med geometriske motiver, der vel skal opfattes som bakkedrag i horisonten, og det brede midterste lag er holdt i en lys, grønliggul farve. Derimod er underets rum i storfeltet tydeligt adskilt fra disciplenes verdslige rum i sidefelterne, idet Kristus som nævnt er skildret foran en hvid klippegrund, helt i overensstemmelse med den ikonografiske tradition,

mens disciplene sidder på blåt jordsmon foran en rødorange grund.

Maleriet er typisk for Røjebæk ved den geometriske tilgang til formdannelse, den sarte farveholdning, der er orienteret mod klare lokalfarver, og som tilføres dybde og variation i kraft af de tydelige diagonale penselstrøg. Han har udført talrige altermalerier, herunder til de nærliggende kirker i Højen (1969, s. 3290) og Erritsø (1973, s. 3628).

Topfeltsmaleriet (jf. fig. 31) forestiller Frederik 5's (1746–66) kronede monogram indsat i en rocailleramme med solgisel. Billedet, der er udført i blåt, rødt og guld på det oprindelige egetræspanel, er måske udført 1764, da altertavlen trængte til både reparation og opmaling (jf. ovf.). Maleriet blev afdækket 1946 af Einar V. Jensen, der i det øvre hjørne afdækkede panelet ind til det oprindelige topfeltsmaleri (jf. ndf.).⁷⁶

På panelets bagside er talrige malerindskrifter fra årene 1856, 1881, 1882, 1892, 1898 og senest: »Hele Kirken og Altertavlen malet i August 1919 af Malerne Larsen og Petersen, Børkop«. Maleriet er senest konserveret 2009.⁷⁷

(†) *Altermalerier*. 1) O. 1590. I topfeltets øvre højre hjørne er 1946 afdækket det ældre maleri, der viser malet beslagværksornamentik udført i guld på rødt.

2–3) 1839(?). To malerier, udført i olie på lærred, henholdsvis 152×91 cm og 149×62 cm. De forestiller henholdsvis *Nadverens Indstiftelse* (fig. 33) og *Korsfæstelsen* (fig. 32). Førstnævnte, der tjente som storfeltsmaleri, viser Jesus og disciplene, siddende i et rum, hvis bagvæg er beklædt med stof, og som oplyses af en olielampe.⁷⁸ Jesus er skildret i færd med at velsigne brødet, mens en discipel i forgrunden skænker vin fra en kande, og Judas hviler sin venstre hånd med pungen og de 30 sølvmonter på bordet foran sig. Korsfæstelsesbilledet, der var indsat i nordre sidefelt, viser Kristus med tornekrone, lændeklæde og overlagte fødder hængende på et meget kraftigt kors foran en himmel med skybræmmer. Malerierne kan være anskaffet 1839, da det oplyses, at 'Kunstakademiet vil være behjælpelig' med et nyt altermaleris anskaffelse;⁷⁹ det er imidlertid ikke indlysende, at malerierne i udførelse lever op til det niveau, man må forvente af en kunstner anbefalet af Akademirådet. Det til-

hørende billede i søndre fløj (jf. † nr. 4) gik tabt i branden 1898; på det tidspunkt var Nadverens indstiftelse udtaget af tavlen og erstattet af en (†) Alterprydelse (jf. ndf.). De to bevarede malerier er nu hensat på tårnloftet.

4–5) (fig. 34), udført o. 1900 af Hans Agersnap, ca. 160×66,5 cm; signeret »HAgersnap«. To fløjmalerier forestillende henholdsvis *Korsfæstelsen* og *De tre Mariaer ved Graven*. Førstnævnte viser Jesus på et kors, der etablerer en diagonal ind i billedrummet. Ved korset står den lyshårede Johannes iklædt lang rød kjortel og blå kappe, idet han rører forsigtigt ved Kristus' fod. Foran ham er Maria sunket sammen på sine knæ, mens hun grædende holder sig for ansigtet. I baggrunden ses solen gå ned og kaste et lavt lys på Jerusalems bymur. Maleriet af de tre Maria'er viser kvinderne, der ankommer til graven, hvor en engel lyser op foran den skyggefulde klippevæg. Englen henvender sig til kvinderne, mens den peger mod himmelen. I forgrunden vokser nogle påskeliljer som henvisning til årstiden og som allusion til, at Jesus er genopstået. Malerierne er nu udtaget af altertavlen og opsat på skibets nordvæg.

† *Altermalerier*. 1–3) Ifølge en oplysning fra 1769 rummede altertavlen da et nadvermaleri flankeret af *Opstandelsen* mod syd og mod nord 'Kristus på korset og de to røvere'.⁸⁰ Omtalen af røverne viser, at sidefløjene ikke er identiske med de endnu bevarede malerier med samme emner fra 1839(?) (jf. ovf.).

4) Et maleri af *Opstandelsen*, der hørte sammen med (†)2–3, brændte 1898.

5–7) Ved Einar V. Jensens konservering af topfeltsmaleriet 1946 (jf. ovf.) fjernede han fire sekundære bemalinger fra panelet. Over det nu afdækkede monogram for Frederik V var malet Guds Øje, og formentlig i 1800-tallet blev der så malet en fremstilling af Helligåndsdue, som efterfølgende blev nymalet to gange. Tidspunkterne for dette er uklare, men flere af de årstal, der er anført på panelets bagside (jf. ovf.) henviser givetvis til disse overmalinger.

(†) *Alterprydelse*, skænket 1876 af gårdmand Hans Nielsen Qvist (jf. lysekroner og prædikestol). En 124 cm høj kopi af biscuit efter Bertel Thorvaldsens *Kristus* fra Vor Frue Kirke, København. Den

Fig. 35. Indre set mod øst. Foto Mogens Koch 1946. – *Interior looking east.*

blev indsat i altertavlens midtfelt og var fra o. 1900 flankeret af Hans Agersnaps fløjmalier af *De Tre Mariaer ved Graven og Korsfæstelsen*; (jf. ovf.).

Ældre farvesætninger og forandringer. Ved Einar V. Jensens undersøgelser 1946 og 1947 konstaterede han fem farvelag på topvingen, hvoraf de ældste var brandskadede.⁸¹ Ældst var den oprindelige renæssancestaffering på kridtgrund, af hvilken kun svage rester, herunder af blå, kunne ses. Altertavlen er nævnt som værende i god stand 1700,³⁷ men trængte 1764 til at blive repareret og opmalet. Præsteindberetningen fra 1769 nævner da også, at altertavlen blev renoveret i 'hr Jens Blichers 1764, hvilket med malede bogstaver står antegnet højst oppe på tavlen', det vil sige under trekantgavlen.⁸² Herover lå en grågrøn staffering med hvidgrå beslagværk, der må stamme fra istandsættelsen 1842,²⁹ eftersom man året forinden havde ønsket alt træinventaret malet, 'såfremt kirken skulle fremstå lys' (jf. s. 3826). En yngre egetræsådring med rødbrun bundfarve stammer fra hovedistandsættelsen 1876, da også storfeltet blev ombygget til rundbuet niche, hvori den

donerede kopi af Thorvaldsens Kristus (jf. ovf.) blev stillet.²⁹ Endelig blev den 1919 malet i mørk violet med lidt sort, forgylding og blå lazur. På postamentfeltet var malet et hjulkors omgivet af bladornamentik og på frisen var Joh. 3,16 citeret med minuskler: »Saa elskede Gud verden, at han gav sin søn, den enbaarne«.

1947 foreslog arkitekt Mogens Koch at fjerne altertavlen helt for at lette indtrykket af kirkerummet; dette blev ikke gennemført.⁷⁵

Monogrammerne på postamentvingerne viser, at tavlen er bekostet af Caspar Markdanner, utvivlsomt efter han 1585 blev lensmand på Koldinghus. Den dobbelte forekomst af hans initialer tyder på, at den blev anskaffet, før han 1592 giftede sig med Sophie Oldeland, idet man i modsat fald ville forvente at finde hendes initialer på tavlen.⁸³ Holder denne antagelse stik, er altertavlen altså omtrent samtidig med den altertavle, Caspar Markdanner skænkede Kolding Skt. Nikolaj 1589 (s. 663 ff.), hvorpå Markdanners initialer ligeledes er anført to gange på postamentvingerne. En nærmere sammenligning af de to tavler tyder

da også på, at de er udført af samme billedskærrerværksted. Således er de fælles om at kombinere tidens mest moderne renæssanceformsprog med en 'skærmagtig fladhed', der trækker på en ældre luthersk tradition (jf. s. 663). Der er også store lighedspunkter mellem eksempelvis postamentfremspringenes udformning, udførelsen af storstykkets søjler og deres hængeskjold samt

forbindelseslinjer mellem de to altertavlers brug af glatte profilmalter bag storstykkets søjler, hængeskjoldene under gesimsen og måden, hvorpå gesimsen fremhæves af meget kraftige tandsnit. Alt i alt kan Gauerlundstavlen altså opfattes som en forenklet variant af den storslåede altertavle i Skt. Nikolaj udført af samme værksted formentlig kort derefter, o. 1590.⁸⁴

Fig. 36. Figur fra en (†)sidealtertavle, o. 1500 (s. 3833). Foto Arnold Mikkelsen 2022.
– Figure from a (†)side altarpiece, c. 1500.

Fig. 37. Altersæt, 2014, fra Fredberg Sølv (s. 3833). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Altar set, 2014, Fredberg Sølv.*

(†) *Sidealtertavle* (fig. 36), o. 1500. En senmiddelalderlig skabsaltertavle, hvoraf er bevaret den ca. 136 cm høje figur af en siddende helgen. Han er skildret skæglos med halvlangt hår anrettet i sirlige proptrækkerkrøller under en høj, skyggelos hat. Kappen er lukket ved halsen med et overdådigt spænde, således at den åbner sig over torsoen, hvor de to arme stikker frem fra kappen. Begge hænder er skildret i en gestus, hvor tommel og pegefinger danner en cirkel. I figurens skød ligger en stor bog. Helgenens brede sæde er anbragt på en ottekantet base, der næsten helt udfyldes af de lange, folderige klæder. Figuren står nu næsten helt afrenset, idet der er spor af kridtgrund i ansigtet. Man kan overveje, om der er tale om den hellige Lucius, idet kirkens klokke er viet til denne (jf. s. 3845), men det taler imod identifikationen, at figuren er skildret som ung og ikke bærer den pavelige tiara.

Figuren står endnu med rester af sin oprindelige bemaling, der aldrig har været overmalet. Der er tale om en kridtgrundsstaffering med gyldent hår, hvidlig hudfarve med røde toneringer, gylden kappe med prikmonstre, grålig underskjorte med småmonstre og zinnoberrød krave og blå for og blå kappe.⁸⁵

Sidealtertavlen er omtalt 1807 som et stort træbillede med låger for, hvoraf det må konkluderes, at selve skabet endnu var bevaret på dette tidspunkt.⁸⁰ På det tidspunkt var den opsat 'over fruentimmerstolene', altså på skibets nordvæg. 1861 var altertavlen flyttet til nordkapellet (jf. s. 3855).²⁹ Den henlå på våbenhusloftet 1878.⁸⁶ I standsat 1908 af Niels Termansen.⁸⁵ Figuren er opsat i skibet over døren til våbenhuset.

Altersæt (fig. 37), 2014, udført af Fredberg Sølv. *Kalken* er 25 cm høj og har en sekstunget fod med høj standkant og profileret standplade. Skaftet er højt og slankt, og det ovale midtled har diminutive, cirkulære bosser; bægeret har skrå sider. Under foden er kalken stemplet med fabriksmærke, lødighedsangivelsen 925S og to gange med årstallet 2014. Den tilhørende *disk* måler 16,5 cm i diameter, er glat og har sekstunget fane. Under bunden er den stemplet med fabriksmærke og lødighedsangivelsen 925S.

† *Altersæt*, udført 1688, udført af Hans Buch, Kolding.⁸⁷ *Kalken* var 22 cm høj med flad, sekstunget fod, der var drevet op i et skaft med oval, rosetprydet knop, mens bægeret var fornyet 1931 og havde omtrent rette sider. Foden var prydet af indgraverede, nedhængende blomster og langs randen versalindskriften: »Anno 1668 hafver hr.

Fig. 38. Alterstager, 1678, skænket af Poul Knudsen, Brøndsted (s. 3855). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Altar candlesticks, 1678, donated by Poul Knudsen, Brøndsted.*

Rasmus Iensen i Gaverslynd ladet dete kalck oc desk giøre, Gvd til ære, menigheden til en (salig brvg af kierkens) medel«. ⁸⁸ Kalken var stemplet med Hans Buchs mærke, ⁸⁹ mens bægeret var stemplet med bymærke med årstallet '(19)31' og Christian F. Heises guardejnmærke. Den blev stjålet 2014. ⁹⁰ Den tilhørende *disk* kendes ikke. Den kan eventuelt være gået tabt eller beskadiget og omstøbt kort før 1707, da en ny disk blev anskaffet (se ndf.).

†*Disk*, udført 1707 af Peder Erichsen, Fredericia. En glat disk, 7,6 cm i diameter, med et indgraveret hjulkors på fanen. Under bunden stod »Weger 10 lod 3½ qv[art]. 1707«. ⁹¹ Stemplet med mestermærke på fanen. ⁹² Stjålet 2014. ⁹³

Oblatæske (jf. fig. 37), udført af Fredberg Sølv o. 2014. Den er rosetformet, måler 10 cm i diameter og er 5 cm høj. Den har glatte sider og svagt kuplet låg. Under bunden er den stemplet som alterdisken (jf. ovf.).

†*Oblatæsker*. 1) Nævnt 1861, af blik. ²⁹ 2) Anskaffet 1863, udført af Hans Peter Severin Ingerslev, Vejle. ²⁹ En oval æske, 10×3 cm, 4 cm høj, der

under bunden var stemplet med mester- og bymærke samt indgravningen i skriveskrift »Gauerslund Kirke«. ⁹⁴ Stjålet 2014. ⁹⁵

Sygesæt, nyere. Et sæt bestående af en 14,5 cm høj *kalk* med cirkulær fod drevet op i et cylindrisk skaft med oval midtknop og lille bæger med tud. *Disk*en måler 9 cm, er glat og uden udsmykninger. *Oblatæske*n, 5 cm i diameter, 2,7 cm høj, er cylindrisk med riffelprofileret over- og underkant samt et indgraveret hjulkors på låget. Vinbeholderen er rundbundet med cirkulært greb, der ligner oblatæskens. Den er udformet, så den passer inden i kalkens bæger. Sættet opbevares i et rektangulært læderetui.

Alterkande (jf. fig. 37), o. 2014, udført af Fredberg Sølv. Den 23 cm høje kande har en sekstunget fod som kalkens, der er drevet stejlt op mod det pæreformede korpus. Svunget hank og låg med gæk. Stemplet på standkanten som alterdisken (jf. ovf.).

†*Alterkande*. 1) Anskaffet 1844, ⁹⁶ muligvis identisk med den 31 cm høje sorte porcelænskande med forgylt kors, fra Bing & Grøndahl, der kendes fra ældre fotografier. ⁸⁷ 2) 1904, men skænket 1981. Kanden har cirkulær fod, urneformet kor-

Fig. 39. Syvstage, skænket 1932 til minde om sognepræst J. Sørensen (s. 3855). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Seven-branched candelabra donated in 1932 in memory of parish priest J. Sørensen.*

pus, hvorpå var indgraveret et blomsterindrammet felt med teksten: »1872 – 1 Juni – 1904/ Fra/ M. Andersen/ I. P. Jørgensen/ Lauritz Petersen/ A. Schollert« samt »til Gauerslund Kirke fra Ole Nielsens børnebørn 1981«. Slank hals med kraftig hældetud og greb. Kanden var stemplet med Simon Groths gardejnmærke og Københavns bymærke med årstallet '(19)02'.⁸⁷ Stjålet 2014.⁹⁷

3) 1967. En 18 cm høj kande med keglestubbeformet korpus, der er drevet op i en slank hals med kraftig tud og greb. Under bunden var den indgraveret med versaler: »Testamentarisk gave fra Marie Frederiksen Gauerslund 1967«, stemplet med Cohrs fabriksmærke, lødighedsmærke (Sterling, Denmark) og Hans Bundes sølvmærke. Desuden var anført med skriveskrift »Gauerslund Kirke«. Stjålet 2014.⁹⁸

†*Skummeske*, o. 1900. Snoet greb, der slutter i et malteserkors og cirkulært laf perforeret i et malteserkorsmønster.⁹¹ Skeen bar et sølvmærke samt gardejnmærke for Simon Groth.⁹⁹ Stjålet 2014.¹⁰⁰

Alterstager (fig. 38), skænket 1678 af Poul Knudsen, Brøndsted. To 59 cm høje barokstager med høj, stærkt profileret fod, hvorpå der med indgraverede konturversaler er anført: »Disse haver Povel Knudsen y Bryndsted foræret til Gavrslund Kierke anno 1678«. Skaftet er formet som to vasede, der spejler sig i det skarpe midtled, og den kraftige lyseskål er riflet; rødmalet på inder siden. Den riflede muslingskål er sjælden, men ikke ukendt i især det sene 1600-tal,¹⁰¹ mens stagerne i Vemb fra 1668 er et ret tidligt eksempel på forekomsten (DK Ringkøbing 2539).

†*Alterstager*, af træ, blev anskaffet 1865.²⁹

Syvstage (fig. 39), 1932. En 60 cm høj 'Titusstage' med sekskantet fod i tre aftrapninger, hvorpå der er indgraveret med skriveskrift: »Skænket til Gauerslund Kirke til Minde om J. Sørensen Sognepræst i Gauerslund fra 16. 8. 1925 til sin Død 14. 8. 32«. Skaftets base er cirkulær og udformet som akantusblade, selve skaftet er bølget og svagt tilspidsende, mens armene er rundbuede med svage led og løgformede lyseskåle.

†*Messehagler*. 1) 1869, af rødt 'tekstil', givetvis fløj, med guld kors og kantet af guldgalonier.²⁹ 2) 1902, af silkefløj med guldbrokade.²⁹

Altersranken (jf. fig. 29) stammer formentlig fra hovedstandsættelsen 1876, men synes ombygget under hovedstandsættelsen 1952-53. Den rundbuede skranke har slanke, søjlelignende balustre stillet med ca. 23 cm mellemrum, der bærer en simpel, høj håndliste. Knæfaldet er 2014 suppleret med otte ben, der løfter skranken let over gulvet.⁴⁰ Den er malet med lysegrå balustre og grøn ramme samt håndliste, og knæfaldet er polstret med vinrød uld. Et foto fra det tidlige 1900-tal viser, at skranken før ombygningen havde betydelig flere balustre og hvilede på en massiv base.¹⁰²

†*Altersranke*. 1817 er det nævnt, at altersranken havde låger, der burde forsynes med en skodde, for at kunne lukke.¹⁰³ 1859 var altersranken 'gammel og forfalden' og en ny af buform med plads til cirka 25 altergængere skulle anskaffes.⁴³

Døbefont (fig. 40), romansk, af granit. Den 93 cm høje font har en kvadratisk fod med fremhævede hjørner, der indfatter det svikkelformede skaft. Kummen er 73 cm i diameter og hugget af en

Fig. 40. Romansk døbefont af 'vestjysk type' (s. 3855). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Romanesque baptismal font of 'West Jutland type'*.

Fig. 41. Dåbsfad fra 1500-tallet, skænket til kirken 1752 af Jacob Ursin og Karen Heglund (s. 3836). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Baptismal dish from 1500s, donated to the church in 1752 by Jacob Ursin and Karen Heglund.*

separat sten. Dens sider er glatte under en kraftig mundingsprofil. Opstillet i korets nordvesthjørne. 1871 var den bemalet med oliemaling, som man ønskede at fjerne.²⁹ Den var der imidlertid endnu året efter, eftersom ingen havde ønsket at påtage sig at fjerne bemalingen, og først 1882 blev den afrenset, om end i første omgang utilstrækkeligt.⁴³ Mackeprang medregnede fonten i den undergruppe af den vestjyske fontetype, han 'i mangel af bedre' betegnede som den 'glatkummede'; en gruppe, der især forekommer på Vardeegnen.¹⁰⁴

Dåbsfad (fig. 41). Et Nürnbergfad fra 1500-tallet, 40,5 cm i diameter, der ifølge indskriften på fanen blev skænket af »Jacob Ursin, Karen Heglund Anno 1752«. I bunden er et drevet relief af Syndefaldet, der omgives af en ret udpudset indskrift i minuskler, angiveligt »RAHEWIS[T] NBI« anført fire gange (if. tegning fig. 43). På fanen er to ringe af stemplede småmønstre, inderst kors og yderst udpudsede franske liljer. Foruden den ovennævnte indskrift er også indgraveret et nu udpudset våben omgivet af navnet »Margrete T Thr[øv]lsd(atter) 1597«. ¹⁰⁵

Dåbskander. 1) O. 1950, en lille 16,5 cm høj kande med svunget korpus, hængslet låg med knop og et bastomviklet greb.

2) (Fig. 42), nyere, af messing og udført med et mandelformet, småriflet korpus, der bliver bredere opadtil og indrammes af dels en bred standplade, dels det flade låg; de to forbindes af det slanke greb.

†*Fontegitter*, nævnt 1888, da 'balustrene og gulvet ved døbefonten' skulle repareres.²⁹

Prædikestol (fig. 44-46), 1606. En arkitektonisk opbygget stol med kurv i fire fag, lydhimmel samt sekundær bærestolpe og opgang.

Kurven har arkadefelter, hvis toskanske pilastre og bueslag er skåret med skællagt dukatornamentik; under bueslaget hænger en rundbuefrise. Sviklerne er bosseprydede om udskaarne rosetmedaljoner. Kurvens hjørnefremspring udgøres af toskanske søjler med glatte prydbælter. Postamentet er glat, bortset fra hjørnefremspringenes front, der rummer et profileret felt samt postamentgesimsen med karnistandsnit. Fra postamentfremspringenes underside hænger flad-ovale kugler. Frisen er smal og indrammes af profillister. Både frisefelt og -fremspring er glatte.

Fig. 42. Dåbskande nr. 2 (s. 3836). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Baptismal jug no. 2.*

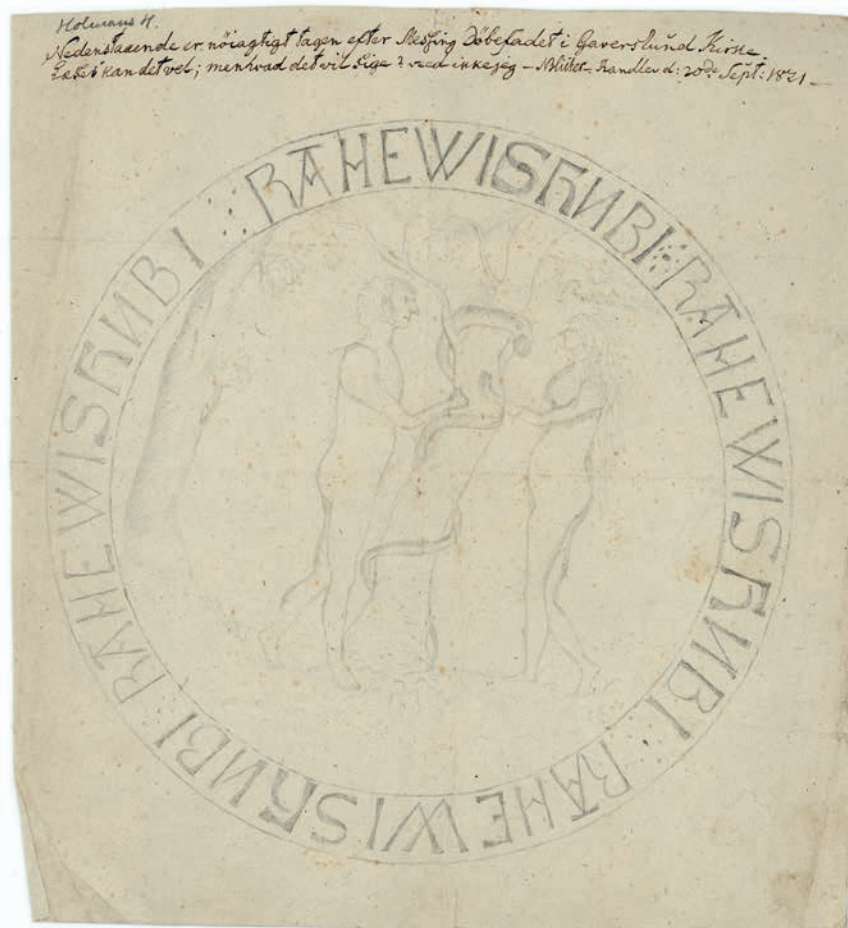

Fig. 43. N. Blichers aftegning af dåbsfadets indskrift og Syndefaldsrelief, 1821 (s. 3836). I NM. – Drawing by N. Blicher depicting the inscription and relief on the baptismal dish, 1821.

Gesimsen er let fremspringende og markeres af karnistandsnit, hvis forreste del er udformet som diamantbossen.

Den udekorede bærestolpe er ottekantet. Opgangen fra 1952-53 løber langs triumfvæggen og har fem trin, som leder op til en stor repos, der ligger lidt lavere end selve stolens gulv. Den erstattede formentlig den *†opgang*, der blev bygget under kirkens hovedstandsættelse 1876.⁴³

Lydhimlen er udformet som en asymmetrisk sekskant, således at den følger kurvens form, men også dækker opgangen. Siderne har samme udformning som kurvens frise og gesims, mens loftet har en meget kraftig roset, hvorfra udgår profilerede lister, der inddeler loftet i otte trekantede kassetter. Der er stillet trekantede topstykker

med kraftig tandsnitsprofileret gavl over de fire af himmelens sider, der vender ud mod skibet.

Stolen står i sin oprindelige 'snekkerstaffering', der blev afdækket ved hovedstandsættelsen 1952-53. Følgelig står stolen nu i blank eg med detaljer i sort, rødt og guld. I arkadefagene er malet symmetriske planteornamenter udført i arkadefagene, mens der er stemplede småornamenter i guld på både hjørnesøjlerne prydbælter, på postament-fremspringene og på fodstykket derunder. Postament- samt frisefelterne har indskrifter i guldversaler på sort bund. I førstnævnte læses: »Frvstra laborat/ lingva predico-/ ris, nisi adsit/ gratia Redemto(ris)/ se docet in/ Mvndi Ch(r)istvs cali/ gine dvcem, officiv/ Cris(ti) ivce beare pios« (prædikantens stemme slider forgæves medmindre

Fig. 44. Prædikestol, 1606 (s. 3836). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Pulpit and sounding board, 1606.*

Fig. 45. Prædikestolens kurv (s. 3836). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Pulpit, 1606.*

Freiserens nåde er til stede. Kristus lærer os, at han er en fører i verdens mørke. Det er Kristi opgave at saliggøre de fromme med lys),¹⁰⁶ og hen over frisefeltene står med kursiverede versaler »Lycerna pedi-/ bvs meis verbvm/ tvvm. Anno/ 1606.« (Sl 119,105; Dit ord er en lygte for mine fødder. Anno 1606). På lydhimlens frise står med guldfraktur på sort: »Aaret 1606 Udi H(r) Iens Buckes Tijd Lod Peder Munke i Huilsbierge oc Peder Iensen i Børkop denne Prædike Stoel gjøre«.⁸⁰

Over denne staffering lå indtil 1952-53 tre farvelag.⁷² Det ældste var en lysegrå strygefarve, der må være samtidig med, at man 1842 gav altertavlen en lys bemaling efter året forinden at have ønsket kirkens træinventar malet, 'såfremt kirken skulle fremstå lys'. 1876 blev stolen nymalet, denne gang med egetræsårdring og rødbun bund, og o. 1919 blev den malet i mørkviolet staffering med forgyldninger (jf. også altertavlens stafferinger, s. 3831).

Ændringer og istandsættelser. Stolen havde oprindeligt en underbaldakin og blev støttet af to bærestolper. Den ene af disse var 1803 løs, og på samme tid var en del af underbaldakinens panelværk faldet af.⁴² 1819 oplyses det, at 'bærepillen' var rådden og måtte udbedres.³⁸ Entalsformen kan måske tolkes sådan, at ikke blot de ældre, dobbelte bærestolper, men også underbaldakinen kan være kasseret på dette tidspunkt og erstattet af en central bærestolpe. 1834 var stolen nedsunket og måtte straks istandsættes.⁷⁹ Ved hovedistandsættelsen 1876 fik stolen som nævnt ny opgang, og samtidig skænkede gårdmand Hans Nielsen Qvist (jf. †alterprydelse og †lysekroner) fire biscuitfigurer af apostlene efter Thorvaldsens statuer fra Vor Frue Kirke, der blev indsat på konsoller foran prædikestolens felter; på ældre fotos kan de to figurer nærmest opgangen genkendes som Paulus og Johannes.²⁹

Prædikestolen er i sit renæssanceformsprog typisk for det tidlige 1600-tal. Trods deres indbyrdes forskelle er den tættest beslægtet med den omtrent samtidige prædikestol i Højen Kirke (s. 3892), hvorpå man genfinder dukatreliet fra arkadepilastrene, lydhimlens ret store roset og ikke mindst gesimsens usædvanlige karnistandsnit med diamanthosser.

†*Prædikestolsbeklædning.* 1841 ønskedes et nyt og smagfuldt 'omhæng' til prædikestolen anskaffet.⁴³ Nævnt 1928 som trængende til udskiftning.³² En †*lysestage* til brug på prædikestolen blev skænket 1876 af forhenværende gårdejer Hans Nielsen Quist (jf. alterprydelse og lysekroner).⁴³

Stolestaderne (jf. fig. 29) er indrettet ved kirkens hovedistandsættelse 1952 med delvis genanvendelse af materiale fra †nr. 2 og er opstillet i to rækker med 20 stader mod syd og 24 mod nord. Staderne har kraftige, fladbuede endegavle, 95 cm høje, der prydes af en profilrille langs overkanten og siderne. I den nedre del af gavlen er indbygget et udtrækkeligt sæde, der i indskudt tilstand markerer sig som en lille knop på gavlfronten. Stadets ryglæn har tre tværrektangulære fyldinger og på bagsiden en boghylde. Begge dele og måske også sædet er overtaget fra 1876-stolene (†nr. 2), boghyldens ender er dog forandret fra oprindeligt rundbuede til deres nuværende svungne form (jf. fig. 35). Stolene står med grønmalet sæde og ryglæn, mens gavlene er malet i to gråtoner med vinrød detalje.

†*Stolestader.* 1) 1769 er det oplyst, at der var 36 mandsstole og 22 kvindestole i skibet, yderligere syv kvindestole i 'udbygningen' (dvs. nordkapellet) samt fem små, lukkede stole i koret.⁸⁰ 1798 var stolene 'gode', men nogle manglede knæfald.³⁸ 1817 var ti stole løse,¹⁰³ og 1861 var antallet af mandsstole reduceret til 35, mens der var tilføjet syv kvindestole, så antallet da var 29.²⁹ Herudover var der opstillet 13 bænke på pulpituret, hvor yderligere 'omtrent' 70 personer kunne sidde.

2) 1876 (jf. fig. 35), udført under kirkens hovedreparation. Stolene havde slanke gavle med smal frise, lavt rektangulært topstykke og et volutformet endestykke mod fronten; foden var udsavet. Selve ryglænet og tilsyneladende også både sæde og udtrækkssæde er genbrugt i de nuværende stole (jf. ovf.). Stolestaderne blev udført med Trinitatis Kirkes stole som forlæg, ligesom det var tilfældet i Vejlbj Kirke tre år forinden (s. 3586).⁴³ De stod oprindeligt i egetræsårdring, men er nævnt 1947 som malet i blå og violette farver.⁷⁵

†*Skriftestol*, nævnt 1861, da det oplyses, at præstens stol var indrettet bag alteret.²⁹

Fig. 46. Prædikestol og lydhimmel før restaureringen 1952-53 (s. 3836). Foto Mogens Koch 1946. – *Pulpit and sounding board prior to the restoration 1952-53.*

†*Degnestole*. 1) Nævnt 1766, da det havde regnet ned på alteret og degnestolen, og de skulle derfor efterses.³⁷ Af dette kan man udlede, at degnestolen som vanligt stod ved siden af alterbordet, typisk på nordsiden af dette. 1803 var dens låge og bagbeklædning løs.⁴² Den skønnedes 1830 at være for lille og skulle udvides.³⁸ 2) 1861 var degnens stol indrettet i koret tæt ved triumfmuren.²⁹

†*Lukkede stole*. 1) Nævnt 1769 som indrettet i pulpiturets midte og tilhørende kirkeejeren.⁸⁰ Stolen var ejet af sognepræst Hans Allerup Steenberg 1783, og han beholdt retten til den, efter at han det år afhændede sin halvdel af kirken. 1803 var stolen i meget dårlig stand, lænede mod syd og var så løs, at den trængte til reparation.³⁸ 2) Nævnt 1809 som indrettet i koret;³⁸ der kan muligvis være tale om en henvisning til degne- eller skriftestolen.

Fig. 47. Krucifiks, 1980'erne (s. 3842). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Krucifix, 1980s.*

Løse stole. I kapellet og tårnrummet er opstillet i alt 31 af Børge Mogensen's 'Folkestole' (J39), af grønmalet eg med flætsæde.

1817 er det nævnt, at der skulle anskaffes *†bænke* til opsætning i koret, hvor de skulle benyttes af korsangerne.¹⁰³

Salmenummertavler (jf. fig. 29), 1952. 84,5×54 cm store med et felt dannet af syv indsatte, lodretstillede brædder, men flugtende med en fladbuet ramme. Tavlerne er rødmaledede og benyttes med hvidmalede metalhængenumre. Der er opsat i alt fire tavler i skibet og en enkelt i koret.

†Salmenummertavle, ønskedes anskaffet 1894.¹⁰⁷ De skulle udføres til skydenumre og modelleres efter Skærup Kirkes tavler (s. 3988).²⁹

Præsterækketavler. Tre tavler, o. 1952, 95,5×63 cm. Den første oplister 'Kapellaner i Gauerslund Sogn' i perioden 1817–1981, de to andre henholdsvis 'Sognepræster i Gauerslund Sogn' 1567–1855 og efter 1855. Tavlerne er lysegrå med overskrifter og navne i sort kursiv. De erstattede en meget stor, epitafiumlignende *†præsterækketavle* med rundbuet

et topgavl, der indtil kirkens hovedrestauration 1960 var opsat på skibets nordvæg (fig. 51).

Krucifiks (fig. 47), 1980'erne, af eg. I korsets forside er hugget solstråler i relief, der udgår fra korsskæringen og til både korsarme og korsstammens øverste del, mens relieffet på den nedre del af korsstammen tager form af foldekast, der formentlig alluderer til Jesus' lændeklæde. Korset blev anskaffet for midler indsamlet ved de årlige julebasarer og er nu opsat på skibets nordvæg. Et ældre *†krucifiks* blev skænket 1764 af bonden Stephan Dahl, der selv havde udført det.⁸⁰

Pengebøsser, 1900-tallet, af messing, 19,5 cm i diameter, tegnet af Martin Nyrop for Dansk Paramenthandel. Tre cylindriske bøsser med svagt kuplet front prydet af et Georgskors i lavt relief; kraftigt møntindkast for oven. Opsat i skibet ved tårn- og våbenhusdøren og ved kapellets norddør.

Dørfloj, udvendig (fig. 48), 1919.³² En rundbuet dobbeltfloj, der på ydersiden er smykket med gotiskinspireret stjerneornamentik udført af kraftige profiler, mens indersiden er udført som fire fyldinger. Hver floj bæres af tre kraftige hængsler, der ligesom låsebeslag og dørgreb er af dekorativt udformet jern. Flojen står i mørkebrun lakering mod ydersiden og på indersiden med lysegrå rammeværk og fyldinger med stiliseret rocaillebemaling i sort, rødt og grønt på brun bund.

Dørfloj, indvendig (fig. 49), 1800-tallet. En dobbeltfloj med hver 2 fyldinger; den nedre er omtrent kvadratisk, mens den øvre er højrektangulær. Asymmetrisk dørbeslag med svunget greb udformet som et blad med volut. Døren står i lysegrå bemaling med fyldinger udsmykket af planteornamentik; foroven om et centralt korsmotiv. I døren mellem tårnrum og skib.

†Dørfloje. 1) 1836 var våbenhusets floj fornyet.⁴³ 2) 1913 anskaffedes en ny floj til yderdøren i nordkapellet.²⁹

Pulpitur (jf. fig. 50), nævnt 1700,³⁷ men betydeligt ombygget ved hoveddistandsættelserne 1876 og 1952. I nuværende udformning består det af en bærekonstruktion og et brystværn i 12 fag, der brydes af det fremspringende orgelpositiv og har et enkelt tilbagespringende fag mod begge skibets sidevægge. Pulpituret hviler på to slanke piller med en enkelt stiliseret kannelering på hver af

deres fire sider samt antydning af base og kapitel. Disse understøtter en tværbjælke, hvorpå bjælkelaget af otte bjælker med karnisformede ender hviler. Trappen er etableret i skibets nordvestlige hjørne og følger sig om dette. Pulpituret står i lysgråt med vinrødt rammeværk på brystværnet.

Pulpituret er nævnt løbende i kilderne fra 1700, da det fungerede som 'karlepulpitur' og var i god stand, om end dets syv bænke manglede.³⁷ I præsteindberetningen 1769 er antallet af bænke angivet som 14 stole, men da de var opstillet som 2×7 bænke med kirkeejerens lukkede stol i midten (jf. ovf.), var der formentlig tale om samme opstilling som ved århundredets begyndelse.⁸⁰ 1819 var pulpituret løst og burde understøttes med fire stolper og to lægter.³⁸ Dette var udbedret året efter.⁴⁴ Opgangstrappen blev fornyet under hoveddistandsættelsen 1876.⁴³ I det tidlige 1900-tal havde pulpituret nyklassicistisk udseende med meget brede, pilasterlignende bærestolper og brystværn med halvbilustre (fig. 51). Denne udformning synes at være resultatet af 1876-hoveddistandsættelsen.

Orgel (jf. fig. 50), 1997, med 20 stemmer, 2 manualer og pedal. Bygget af Marcussen & Søn, Aabenraa. Disposition: Hovedværk: Gedaktpommer 16', Principal 8', Tragtgamba 8', Rørfløjte 8', Oktav 4', Waldfløjte 2', Cornet 3 kor (fra f), Mixtur 4 kor. Rygpositiv: Gedakt 8', Principal 4', Kobbelfløjte 4', Oktav 2', Quint 1½', Sedecima 1', Dolcian 8'. Tremulant. Pedal: Subbas 16', Okav 8' Nathorn 2', Fagot 16', Basun 8'. Manualomfang C-g³, pedalomfang C-f¹. Koblinger: Hv+Rp, P+Hv, P+Rp. Orglet, som er tegnet af arkitekterne Birch og Svenning, er opstillet på pulpitur i vest med østvendte facade og spillebord.

★Orgel 1876 med 7 stemmer, ét manual (jf. fig. 51). Bygget af Knud Olsen, København. Orglet, der blev rost for 'en smuk, kraftig tone', var skænket af gårdejer Hans Andersen og Marjen Siveren, Gauerslund.⁴³

Restaureret 1966 ved Th. Frobenius & Sønner, udvidet 1975 af Bruno Christensen & Sønner. 1997 flyttet til Hana Kirke, Sandnes Sogn, Stavanger Bispedømme, Norge.¹⁰⁸

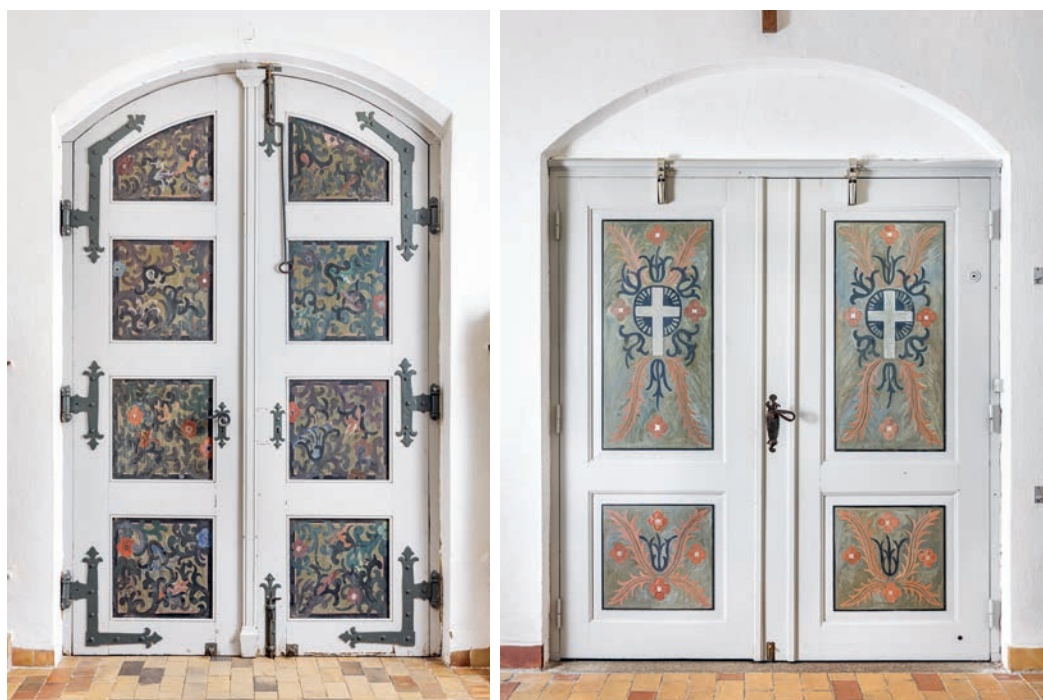

Fig. 48-49. 48. Tårnets vestdør, 1919 (s. 3842). 49. Dørføj mellem kirke og tårn, 1800-tallet (s. 3842). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – 48. The west door of the tower, 1919. 49. Door wing between church and tower, 19th century.

Fig. 50. Kirkens indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *The church interior looking west.*

Lysekroner. 1) 1900-tallets første halvdel, med 2x8 s-svungne arme med liljeformede midtled, skaft med fem kugleled og afsluttet af en hængeskugle med knop. Ophængt i tårnrummet.

2-3) 1900-tallets første halvdel, med 2x8 s-svungne arme, der har delfinformede midtled og munder ud i keruber i de indre slyng. Balusterskaftet har fire skarpe led og ender i en hængeskugle med knop. Ophængt henholdsvis vestligst og østligst i skibet.

4) 1936, skænket af Hans og Ivy Olsen, Gauerslund. 2x8 s-svungne arme med filigranvoluter og prydspir samt foroven otte reflektorskjolde på småarme. Balusterskaftet krones af en englefigur med flammesværd og har en hængesknap af omtrent superelliptisk form med et bælte af beslagværksornamentik samt hængesknap udformet som en drueklase. På knoppens underside er en versalindskrift: »Skænket Gauerslund Kirke d.

26-2-36 af direktør Hans Olsen og hustru Ivy, Gauerslundgaard«. Ophængt i skibet ud for våbenhusdøren.

5) O. 2000, tegnet af Rolf Graae. En ringkrone af messing med 15 blus. Ophængt i kapellet.

†*Lysekroner*, skænket 1876 af tidligere gårdejer Hans Nielsen Quist.⁴³ På et foto fra 1946 ses i koret en lysekrone, der sandsynligvis er en af disse kroner. Den har fem slanke arme, fæstnet til en kugle med spids hængesknap og over kuglen et cylinderskaft. Lysekronerne skulle repareres 1930.³²

Lampetter, 2015,⁴⁰ tegnet af Birch & Svenning, Horsens.¹⁰⁹ I både kor og skib samt på pulpituret er opsat messinglampetter med seks blus (Model BS). De erstattede otte lampetter tegnet af Rolf Graae.¹¹⁰

Kirkeskib, en model af skoleskibet *Danmark*, bygget af Helge Hansen, Skanderborg, og op-

hængt i kirken november 1977. Det 216 cm lange skib er hvidmalet med turkis vandlinje og rødt skrog. På agterspejlet er navnet, Danmark, under en krone. Skibet blev oprindeligt bygget som bryllupsgave til modelbyggerens datter, men efter hendes død i en trafikulykke blev det i stedet skænket til Gauerslund Kirke af N. P. Petersen, Frederiksberg.¹¹¹

Klokke (fig. 52), støbt 1504 af Poul Grydestøber, Middelfart. 96 cm i diameter. Om halsen løber mellem to lister en frakturindskrift med en del støberfejl: »help gyd oc hersancte lvcvs anno d(omi)ni mdq[u]arto henricps panders mats tømes« (Hjælp Gud og hellige hr. sankt Lucius.¹¹² I Herrens år 1504. Henrik P(er)s(en), P.Anders(en), Mats Tømes(en)). Under indskriften ses Poul Grydestøbers mærke samt navnet »Poil« (Poul).¹¹³

På klokkelegemet er der to gange støbt det relief af en korsfæstelsesgruppe (fig. 53 og 55), der genfindes på andre af klokkestøberens arbejder (jf. Skovby Kirke, *DK Odense* 5680). Endvidere er

et relief af Sankt Lucius som pave iført tiara, lang kappe og alba (fig. 54) og to våbenskjolde, det ene tilhører Henrik Persen Prip (fig. 56), mens det skaktavlede våben med en ranke i tværbjælke er uidentificeret.¹¹⁴ Henrik Persen Prip ejede herregården Sallerup (Nordbygård), og hans fremhævelse med våbenskjold kan indikere, at han har skænket klokken. Som foreslået af Uldall kan de nævnte P.Andersen og Mads Tømesen have været kirkeværger på givertidspunktet. Ophængt i en slyngbom.

2) 1981, støbt af Pierre Paccard, 105 cm i diameter. Om halsen løber en vinrankebort, og derover er et felt med versalindskriften »Menigheden lod mig støbe til Gauerslund Kirke 1981 af Pierre Paccard i Frankrig«; på bagsiden er her støbt nummeret »504«. På legemets sydvendte front står verset »Til din pris, Herre, lad mig lyde/ og mange til dit hus indbyde«. Ved overgangen til slagringen er en vinrankebort; den er lidt forskellig fra halsens. Ophængt i en slyngbom.

Fig. 51. Indre set mod vest. Foto Mogens Koch 1946. – *Interior looking west.*

Fig. 52. Klokke, støbt 1504 af Poul Grydestøber (s. 3845). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – Bell, cast in 1504 by Poul Grydestøber.

Fig. 53–54. 53. Poul Grydestøbers mærke og fornavn (»Poil«) samt relief af Korsfæstelsen (s. 3845). 54. Relief af Skt. Lucius på klokken, 1504 (s. 3845). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – 53. Poul Grydestøber's mark and Christian name ('Poil') as well as relief of the Crucifixion. 54. Relief of Saint Lucius on the bell, 1504.

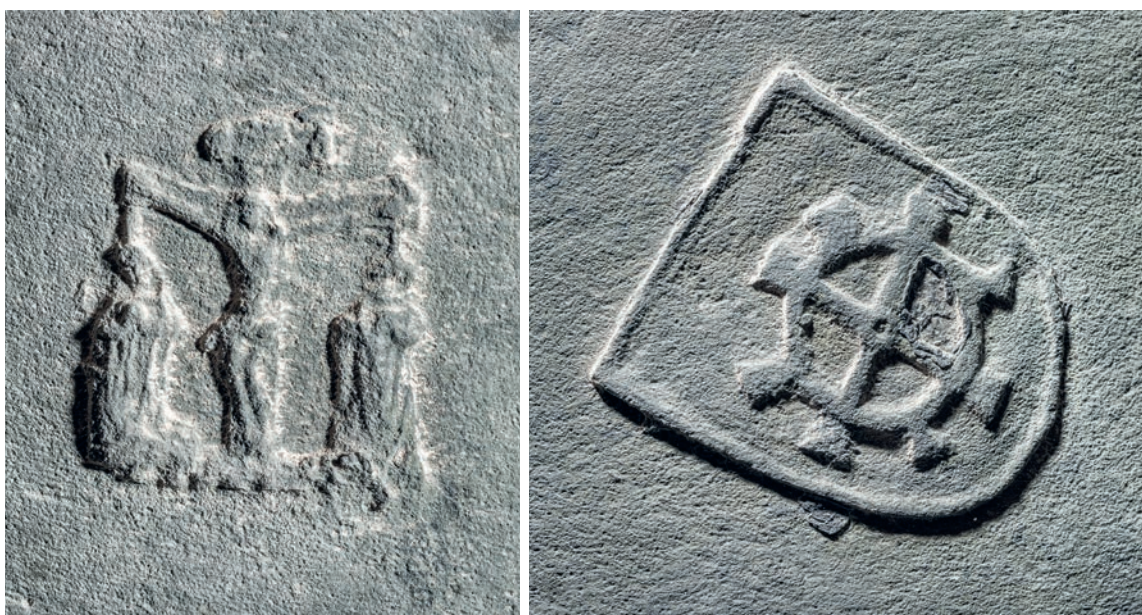

Fig. 55–56. 55. Klokkens andet krucifiksrelief, 1504 (s. 3845). 56. Henrik Persen Prips våbenskjold (s. 3845). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – 55. The other crucifix relief on the bell, 1504. 56. Henrik Persen Prip's coat of arms.

Fig. 57. Kirkegårdsmonument 1 og 2, o. 1800/25, opstillet ved trappen op til møller Knud Madsens familiebegraelse (s. 3855). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Churchyard monuments nos. 1 and 2, c. 1800/25, placed next to the steps up to miller Knud Madsen's family burial.*

GRAVMINDER

Kirken rummer talrige gravminder, hvoraf de ældste er to romanske gravsten (nr. 1-2) med figurfremstillinger; et østjysk fænomen. Fra tiden efter reformationen stammer en fornem gravsten af sort marmor over Anders Hansen Lindenov og Margrethe Lange fra 1577. Den hører til den udbredte – og omdiskuterede – gruppe, der er tillagt det 'Jyske Gravstensværksted', og markerer inden for denne gruppe overgangen fra brug af hjørnemedaljoner til rent arkitektoniske kompositioner. En gravsten fra 1618 (nr. 4) er sat over Peder Munk, der også skænkede kirken dens prædikestol.

Fra 1751 stammer et barokepitafium over major David von Duncan, mens et gitter fra Michael Johannes Mule og Maren Lottrup's ÷gravkapel, o. 1767/68, siden 1964 er genanvendt i indretningen af et sakristi i nordkapellet. På kirkegården står endvidere to såkaldte 'bondesten'.

Epitafium (fig. 58), 1751, over major af infanteriet David v(on) Duncan, †9. maj 1751, 65 år gammel.

Af fyrretræ, udført som en skrifttavle opsat mellem kraftige, fremspringende frisøjler, der er glatte, har korintiske kapitæler og hæver sig op foran frisen; på denne er monteret to ibskaller. Postamentet er udsavet med en påmonteret indskrifttavle med konvekse hjørner. Under storstykkets fremspring er små konsoller. Topgavlen er en brudt rundbue, i hvis centrale åbning ses et vaseformet ildkar.

Epitafiet har endnu sin oprindelige bemaling med mørkegrå marmorering på gråsort bund og detaljer i forgyldning. De to skrifttavler bærer indskrifter i forgyldt skriveskrift med navne i versaler, malet på sort bund; på storfeltets tavle

Fig. 58. Epitafium, 1751, over David von Duncan (s. 3848). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Epitaph, 1751, to David von Duncan.*

er personalia anført, mens der er et mindevers på postamenttavlen: »Jeg udi Verdens Taage Ørck Her lenge Nock/ har levet, I mange Sorgers Tycke Mørck Mø(y)som-/ melig har Svævet. Nu maa ieg her fra packe Ind Og Jorden/ Afsccked Sige, Det, hvortil Staar Kun ald mit Sind,/ Er

eene Himmerige«. På frisen er den skotske families våbenskjold malet (gul sparre på rød bund, over sparren er tre hvide liljer og under den et vesselhorn). Epitafiets farveholdning er atypisk, om end ikke ukendt ved 1700-tallets midte.¹¹⁵ Epitafiet er opsat på kappellets vestvæg.

Gravsten. 1) (Fig. 59), romansk, af granit, 150×60 cm, 19 cm tyk. På oversiden er hugget et relief af en stående person iklædt lang kjortel og med den højre hånd lagt i velsignende gestus over brystet; formentlig altså en præst i sine rober.

Stenen er særdeles medtaget af både skader og slid. Det er derfor ikke fuldstændig entydigt, om

de bevarede, rudimentære ansigtstræk eller den indhuggede konturlinje af en hånd er oprindelige eller sekundært huggede. Stenen blev fundet under gulvet i våbenhuset 1907 og er nu sat op ad tårnrummets vestvæg nord for døren.¹¹⁶

2) (Fig. 60), romansk, af granit, 149×48 cm, 26 cm tyk, med affasede øvre hjørner. På stenens

Fig. 59-60. Gravsten, romanske. 59. Nr. 1 (s. 3850). 60. Nr. 2 (s. 3850). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – *Gravestones, Romanesque. 59. No. 1. 60. No. 2.*

overside er et figurfelt indrammet af en glat ramme. Feltet midtdeles af en tværbjælke, men billedrummet er sammenhængende mellem de to felter. I det nedre felt er således hugget et relief af et kors, under hvis tværarmer står to figurer, den ene med hånden holdt foran sit bryst. Over korsets tværarmer ses den nederste del af den figur i kolossal størrelse, der også udfylder det øvre figurfelt. Denne person er iklædt lang kjortel med sirlige foldekast og står med den ene hånd løftet i en velsignende gestus, og idet han holder en nøgle foran brystet med den anden hånd, er der rimeligvis tale om Peter. De to personer ved korsets side er formentlig enten stiftere eller skildringer af de afdøde.¹¹⁷ I forhold til sidste tolkning skal det dog nævnes, at deres positurer er tydeligt forskellige fra skildringen af en afdød på den beslægtede gravsten i Egtved (s. 3494). Stenen afsluttes foroven af et topfelt med konkave sider. I feltet er en zigzaglinje, og hele stenen kantes af en tovsnoet liste.

På stenens smalsider er der en bort med volutender, og ved de affasede hjørner samt på den øvre kortende er relieffer af ansigter. Stenen blev 1907 opsat op mod tårnets vestvæg, syd for døren, efter den indtil da havde været indmuret i våbenhusets sokkel på bygningens vestlige side.¹¹⁸ Den hører til de meget få romanske gravsten med figurudsmykning, der alle stammer fra Østjylland; herunder også nr. 1 samt gravstenen i Egtved Kirke (s. 3494).¹¹⁹

3) (Fig. 61), 1577, over Anders Hansen (Lindenov), †1562, med hustru Margrethe Lange, †1558.¹²⁰

Sort marmor, 264×171 cm; i øvre venstre side er en betydelig del af stenen brækket af og mangler nu. Stenen er udført som en dobbeltarkade stillet på et højt postament. Arkadefeltet rummer helfigursportrætter af ægteparret med to børn. Anders Lindenov er portrætteret i fuld rustning med hjelmen liggende ved hans venstre fod. Med venstre hånd griber han om sværdet, der hænger fra hans side og bag ham, mens han i højre hånd holder en krigshammer. Ved hans fod står en diminutiv fremstilling af en søn iklædt korte pludderbukser, høj pibekrave og med en kappe over skuldrene. Margrethe Lange er portrætteret

i lang kjole med fligede pufærmer og høj krave. Hun bærer et kort hovedlin og står med armene foldede foran kroppen. Uden på kjolen bærer hun to halskæder. Ved hendes side står en lille, diminutivt udført pige med lang kjole og pibekrave, der står med hænderne løftet til bøn. De to figurer står under hver sin æselrygbuede arkade, der bæres af dels pilastre, dels en midtkonsol. På sidstnævnte er et sammenslynget monogram i relief, »HS«. Pilastrene er inddelt i otte felter, der rummer slægternes våbenskjolde. Læst ovenfra er for Anders Hansen Lindenov bevaret følgende: Skram, Rantzau, Kabel(?), Pogwisch og Skinkel. Abildgaards tegning af den da endnu hele sten angiver de nu manglende våben som Lindenov, Rosenkrantz og Emmiksen (fig. 71). For Margrethe Lange er våbenerne: Lange, Thott, Rosenkrantz, Rønnow, Gjordsen, Ulfeld (dog skildret som en dobbeltørn), Banner og Gyldenstjerne. Sviklerne er alle prydede af et Jesusmonogram, hvoraf det venstre nu mangler.

Postamentfeltet er helt udfyldt af en indskrift i reliefversaler lagt i forsænkede bånd. Denne lyder: »Vnder denne stien liger begravit/ e(rlig og) welbørdig man(d) Anders Hansen som bode/ paa Seilervp och war gamel Hans Hansens søn/ af Fobidzlet medt sin kierre høstrv frve Margeta/ Langge som war her Thomas Nielsens dater af Lidom/ och kallede Gvdt hinder paa Seillervp aar 1558/ och hanom 1562 och liger her och hoes thenom/ Begravit tvende dieris sønner widt nafn Hans/ och Karl Andersen och war Hans sex aar gamill/ der Gvdt kalldit hanom och Karllicke wde thw/ aar gamill Gvdt givfve thenom alle en/ gledelig vpstandilse paa then yderste/ domme dag ann 1577«. Foran pilasterbaserne ligger kranier. Stenen lå oprindeligt i koret midt for alteret og blev begravet under kirkegulvet ved hovedstandsættelsen 1876. Da man opgravede den 1885 for at opstille den i våbenhuset, manglende det øvre venstre hjørne.²⁹ Nu er stenen opsat på nordkappellets østvæg.

Gravstenen er af Chr. Axel Jensen med god grund regnet som et arbejde af 'det jyske gravstensværksted'.¹²¹ Betegnelsen dækker over en monumentgruppe, hvor man hyppigt genfinder ikke alene gravstens grundkomposition, men

Fig. 61. Gravsten nr. 3, 1577, over Anders Hansen og Margrethe Lange (s. 3851). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – Gravestone no. 3, 1577, to Anders Hansen and Margrethe Lange.

også portrættyperne samt kapitælernes og hængestykkernes udformning.¹²² Jensen foreslog, at værkstedet var knyttet til Gert van Groningen. Siden det stod klart, at denne stenhugger døde 1577, er den heterogene gruppe blevet opfattet som knyttet til både van Groningen og hans kreds, herunder sønnen Herman Gertsen. Det er foreslået, at han overtog værkstedet.¹²³ Gauers-

lundstenen er udført netop i dette skelsår, 1577, og markerer samtidig starten på den periode, hvor hjørnemedaljonerne veg til fordel for en fuldt gennemført arkitektonisk indramning af figurfeltet. Denne udvikling såvel som den nu ret slidte Gauerslundstens oprindelige udseende kan man få et indtryk af ved at sammenligne stenen med den lidt ældre gravsten over Oluf Munk

Fig. 62. Gravsten nr. 4, 1618, over Peder Andersen Munk og Dorthe Jensdatter From (s. 3854). Foto Arnold Mikkelsen 2022. – Gravestone no. 4, 1618, over Peder Andersen Munk and Dorthe Jensdatter From.

og Drude Rantzau i Hjerm Kirke, (o. 1575; *DK Ringkøbing* 2066) og de lidt yngre Skramgravstene i Østbirk Kirke (1579 henholdsvis 1581; *DK Århus* 4489 og 4491).

4) (Fig. 62), 1618, over Peder Andersen Mvncck (Munk; jf. prædikestol), †6 juli 1618, med hustru Dorete lensdatter From (Dorthe Jensdatter From), †□

Sandsten, 188,5×135 cm. En skriftsten med personalia i indhuggede versaler optrukket med sort og afsluttet af »Nu Lefver I Tilsammen/ Bode tho, ij Himeriges Ewige/ glede och row, Amen,/ Peder Mvncck/ D · IHS · I«. I stenens hjørner er hugget medaljoner med evangelistsymboler holdende skriftbånd, hvis identificerende reliefskrift nu er næsten fuldstændig forsvundet; foroven ses Mattæus' engel og Markus' løve, for neden Johannes' okse og Lukas' ørn. Stenen lå 1876 i 'kirkegulvet'. Den blev restaureret og indskriften opmalet 2016.¹²⁴ Nu opstillet i tårnrummet langs sydvæggen.

†Gravsten. 1) 1651(?), en lille sten med nedslidt og mestendels ulæselig indskrift, der inkluderede årstallet 1651, blev 1876 'sænket under gulvet'.

2) 1704(?), en 'større' sten, af hvis afslidte indskrift man kunne læse nævnte årstal. Den blev ligeledes sænket ned under gulvet 1876.

3) 1705(?). Som nr. 2.

4) 1751, over David von Duncan, †9. maj 1751 (jf. epitafium ndf.). En gravsten, der 1769 oplyses at være nedfældet i korgulvet foran alteret.⁸⁰ Samme gravsten karakteriseres 1885 som værende flyttet til 'forsalen' (våbenhuset?).⁴³

†Michael Johannes Mule og Maren Lottrup's Gravkapel, o. 1767/68. Gravkapellet, der var indrettet i sakristiet, er sandsynligvis etableret, enten kort efter ægteparret erhvervede kirken 1767 (s. 3796) eller i direkte relation til Maren Lottrup's død året efter. Da sognepræst Hans Allerup Steenberg 1783 solgte sin andel i kirken, beholdt han retten til 'begravelsen med sprinkelværk' samt til den lukkede stol på pulpituret (s. 3842), men synes

Fig. 63. Gravgitter fra Michael Johannes Mule og Maren Lottrup's gravkapel, 1767/68, (s. 3855). Foto Arnold Mikelsen 2022. – *Tomb grating from Michael Johannes Mule and Maren Lottrup's sepulchral chapel, 1767/68.*

ikke at have gjort brug af denne ret. Gravkapellet var endnu i funktion 1861, og på det tidspunkt var også den senmiddelalderlige sidealtertavle placeret i kapellet (jf. s. 3833).²⁹ Det blev nedlagt 1868, i hundredåret for dets indretning,²⁹ på et tidspunkt, hvor man ønskede igen at tage kapellet i brug som sakristi.⁴³ Ægteparrets kister blev herefter begravet under gulvet.²⁹

Gravgitter (fig. 63), 1767/68. Gravkapellet var afsondret fra kirken af det endnu bevarede, men omformede gitter. I sin nuværende udformning har det en central åbning uden dørføj, som flankeres af fag omfattende koblede fyldinger mellem korintiske søjler med rocaillornamenterede prydbælter. Søjlerne hviler på høje baser og bærer en profileret gesims. Under fyldingerne er etableret bænke. Det står nu i grå bemaling med sparsom forgyldning på gesimsen. At de øvre dele af gitterets sidefag oprindeligt har haft vinduer med enten balustre, tremmer eller eventuelt ornamentalt udskårne åbninger, er dokumenteret af ovennævnte karakteristik af gravgitteret som et 'sprinkelværk'. Gitteret er endnu i nordkapellet, men flyttet til dets nordligste del, hvor det etablerer et 'sakristi'.

†*Kister*. 1) O. 1768, for Maren Lottrup, *november 1693, †28. nov. 1768.

En kiste af eg,²⁹ der var prydet af en †*kisteplade* af metal, med følgende indskrift: »Herunder hviler Justitsraad Mules Frue Maren Lottrup. En Novemb 1693 til Verden kom; af Verden gik den 28de Novemb 1768, Hendes Levetid i Verden 75 Aar, 2 Uger og 4 Dage«. Desuden er anført mindeverset:

Hun leved vel i Verden her
Af Hjertet Gud hun havde Kjer
Den sal Sjel upartisk at sige
Fra Fandes Vei hun ikke vilde vige
I Tro og Haab hun vandred hen
Nu Sjelen udi Himmelen
Glad i Gud alle Livets Dage
Til Gud hun stedse ilede og sage,
Til Syn for Sag Gud hund havde kjer,
Imedens hun, Verden vandred her.
Siden hos Gud samles Sjel og Krop tillige
I Evigheds Evighed udi Guds Rige.
Men Jesu du min Sjeleskat
Jeg Dig i Troen henge fat
Det lene paa Tungen her i Live
Nu Sjelen enog hos ham blive.

Kisten var opstillet i ægteparrets gravkapel indtil 1868, da den blev begravet under kapellets gulv.

2) O. 1772, for kirkeejer og justitsråd Michael Johannes Mule, †23. dec. 1772, 83 år gammel. Som nr. 1; dog kunne kistepladens indskrift ikke læses.²⁹

Kirkegårdsmonumenter. 1-2) (Fig. 57), o. 1800-1825. To 'bondesten' af granit, 105×37cm, den ene har indhuggede initialer »MMS/ AKKD«, der antyder, at den er sat over et ægtepar, mens den anden bærer initialerne »BM/1825«. De to sten er stillet ved foden af trappen op til møller Knud Madsens familiegravelse ved den lave gravhøj nordøst for kirken. Er der en egentlig forbindelse mellem bondestenene og denne slægt, repræsenterer MS henholdsvis M givetvis navnet Madsen på de to sten.

*†*Kirkegårdsmonumenter*. 1) 1867, over Niels Jensen, *4. sept. 1815 i Sellerup, †19. dec. 1887. Tavle af hvidt marmor, 39×25 cm med rundbuet overkant og personalia i indhugget antikva. Tavlen har formentlig været indfældet i et kirkegårdsmonument af grottetype. Skænket til Vejlemuseerne 1992 (inv.nr. 01572X00052).

2) 1873, over Maren Jensen, f. Hansen Bjerre, *7. febr. 1817 i Andkjær, †22 marts 1873.

Tavle som nr. 1, der ligesom den formentlig har været indfældet i et kirkegårdsmonument af grottetype. Skænket til Vejlemuseerne i 1992 (inv.nr. 01572X00051).

3) 1876, over Kirsten Marie Bundgaard, f. Nielsen, *1. nov. 1848, †30. marts 1876 i Sellerup.

Tavle af gråligt marmor, 39×28 cm med svungent overkant og personalia i indhugget antikva. Formentlig oprindeligt indfattet i et kirkegårdsmonument af grottetype. Skænket til Vejlemuseerne 1992 (inv.nr. 01572X00050).

Smedejernsgitter, 1800-tallet. Øst for kirken er et større gravsted hegnet af et smedejernsgitter i 5×7 fag. De enkelte fag er spinkle, med pileformede tremmer, skiftevis hele og halve, mens mæglerne krones af løgknopper.

Gravfaner over ritmester Henrik Audy, †1704.¹²⁵ Nævnt som 'ophængt i kirken', dvs. formentlig i skibet.

Nogle †*gravfaner* over ritmester Peter Reetz til Hvilsberggaard, †1728, er nævnt 1769.¹²⁵

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over arkivalier eller utrykte kilder og litteratur anvendt i beskrivelsen af Gauerslund Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Vejle Amt i almindelighed jf. også s. 56–62. Henvisninger til *Danmarks Kirker*, Kbh. 1933–, er angivet som *DK*, efterfulgt af betegnelsen på det pågældende amt; referencer inden for Vejle Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. *Rigsarkivet, København (RAK).* *Danske Kancelli.* Indlæg til jyske registre 1660–63 (*Danske Kancelli. Jyske registre*).

Rigsarkivet, Viborg (RAV). *Kirkesessionerne for rytterdistrikterne.* Synsprotokol for de reparerede kirker i Skanderborg, Dronningborg og Kolding rytterdistrikter 1724–34 (*Kirkesessionerne for rytterdistrikterne. Synsprot.*) – Koldinghus Rytterdistriktsarkiv. *Kirkesessionsprotokol 1734–35 m.m.* (Koldinghus rytterdistrikt. Kirkeresk.). – *Ribe bispearkiv.* Holmans Herred 1690 (*Bispeark. Herredsbog*); Kirkesyn, 1696–1792 (*Bispeark. Kirkesyn*); Præsteindberetninger til biskop J. Bloch, 1766–69 (*Bispeark. Indb. til biskop Bloch*); Kirke- og præstegårdssyn 1793–1832 (*Bispeark. Kirke- og præstegårdssyn*); Diverse indberetninger om gejstlige embeders beskaffenhed, 1799–1803 (*Bispeark. Kirkeejere*); Årlige indberetninger 1805–06, 1815–24 (*Bispeark. Årlige indb.*) – *Holmans og Elbo Herreders Provsti.* Synsprotokol for kirker og præstegårde 1803–16 (*Provstiark. Kirker og præstegårde*) – *Bjerre herreds Provsti.* Synsprotokol for kirker og præstegårde 1803–18 (*Provstiark. Synsprot. Kirker og præstegårde 1803–18*) – *Elbo-Jerlev-Holmans-Brusk Provsti.* Synsprotokol for kirker og præstegårde 1833–87 (*Provstiark. Synsprot. for kirker og præstegårde*) – *Brusk-Nørre Tjørstrup Herreders Provsti.* Synsprotokol 1888–1904 (*Provstiark. Synsprot.*) – *Elbo-Holmans-Jerlev Provsti.* Kirkesynsprotokol 1912–62 (*Provstiark. Kirkesynsprot.*) – *Fredericia Provsti.* Synsprotokol for kirker 1965–84 (*Provstiark. Synsprot. 1965–84*) – *Gauerslund-Vinding pastoratsarkiv.* Diverse dokumenter 1752–1936 (*Pastoratsark. Div. dok.*); Liberaticus 1828–69 (*Pastoratsark. Liberaticus*).

Børkop Lokalhistoriske Arkiv. Menighedsrådsarkivet. Synsprotokol 1861–1920 (*Menighedsrådsark. Synsprot.*) – *Gauerslund pastoratsarkiv.* Kirkeprotokol 1842–1916 (*Pastoratsark. Kirkeprot.*).

Rønnow Arkitekter A/S. Det Kgl. Bygningsinspektors Arkiv. (Rønnow Arkitekter. *Kgl. Bygningsinsp. ark.* Gauerslund Kirke).

Nationalmuseet (NM). *Notesbøger.* Fr. Uldall, Om de danske Landsbykirker IV, 248 (1887). *Indberetninger.* Erik Schiødt 1878 (bygning og inventar); Christian Axel Jensen 1905 (gravminder); Christian Axel Jensen 1908 (sidealtertavle); Einar V. Jensen 1946 (altertavle); Einar V. Jensen 1947 (altertavle); Mogens Koch 1947

(hovedstandsættelse); Arne Nyboe 1988 (sølvstøj); Kirsten Trampedach 1994, 2006 (kalkmaleri); Hans Chr. Frederiksen 2006 (kalkmaleri); Tom Egelund 2009 (altertavle); Hans Mikkelsen 2015 (arkæologisk undersøgelse); Mette Westergaard Nielsen 2016 (gravsten).

Tegninger. *Nationalmuseet (NM).* Søren Abildgaard (gravsten); Erik Schiødt 1878 (prospekt, plan, font, alterstøtte); Mogens Koch 1947 (plan, snit, opstalt); Birch & Svenning 1993, 2003 (plan, opstalt, detaljer). *Fredericia Lokalhistorisk Arkiv.* Jesper Jespersen og Claudius Hansen o. 1917 (plan, snit, opstalt, nyt tårn).

Litteratur. Orla Hylleberg Eriksen, *Dendrokronologisk undersøgelse af tagkonstruktion over Gauerslund kirke, Vejle amt*, NNU rapport nr. 48, Nationalmuseet 2023 (*Hylleberg Eriksen 2023*); J. S. Fruergaard, *Gauerslund Kirke, præster ved kirken og Gauerslund Præstegaard fra Reformationen til 1960*, upubl. manuskript i Børkop Lokalhistoriske Arkiv.

Historisk indledning og kirkens omgivelser ved David Burmeister, bygning ved Anders C. Christensen, inventar og gravminder ved David Burmeister, heraf dog orgler ved Kristian Lumholdt. Arkivalielæsning ved Bjørn Westerbeek Dahl og Kristoffer Edelgaard Christensen m.fl. Engelsk oversættelse ved Patrick Marsden. Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet december 2023.

¹ *Kong Valdemars Jordebog*, udg. af Svend Aakjær, bd. I–III, Kbh. 1926–43, fol. 39r, II 347.

² *Diplomatarium Danicum.* Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, Kbh. 1938ff. 2 rk., X, 95–96, nr. 95 (28. Jan. 1329).

³ O. Nielsen, *Samling af Adkomster, Indtægtsangivelser og kirkelige Vedtægter for Ribe Domkapittel og Bispestol, nedskrevet 1290–1590, kaldet »Oldemoders«*, København 1869, 109. Angående dateringen af »Ribe Oldemoders« kirkeliste se Jacob Kieffer-Olsen, *Kirke og kirkestruktur i middelalderens Danmark*, Odense 2018, 401–07.

⁴ *Repertorium diplomaticum regni danici mediaevalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen*, Udg. Af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, Kbh. 1894–1939 (*Repert.*), nr. 6787 (10. okt. 1435).

⁵ C. Nyrop; *Danmarks gilde og lavsskræer fra middelalderen*, Kbh. 1895–1904, I, 347.

⁶ *Repert* (note 4), nr. 9985 (1503, uden dato).

⁷ »Regnskabsbog over indtægten af Landehiælpen 1524–1526«, *Danske Magazin* 1873, 4, 2, 44.

⁸ *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551 ff.* I uddrag udg. af Rigsarkivet, Kbh. 1885 f. (*KancBrevb.*), 23. okt. 1571.

⁹ *KancBrevb* (note 8), 26. febr. 1572.

¹⁰ *KancBrevb* (note 8), 10. febr. 1583.

¹¹ *KancBrevb* (note 8), 29. jan 1580.

¹² *KancBrevb* (note 8), 8. nov. 1648.

Fig. 64. Ydre set fra nord. Foto H. Rasmussen 1905. – *The exterior viewed from the north.*

¹³ RA. *DaKanc* Indlæg til jyske registre 1660–63.

¹⁴ RAV. *Bispeark*. Herredsbog.

¹⁵ *Repert* (note 4), nr. 10508 (1505, uden dato).

¹⁶ *Repert* (note 4), nr. 10513–14 (1505, uden dato) samt 10704 (25. nov. 1506) og 10917 (1507, uden dato).

¹⁷ *Repert* (note 4), nr. 8704 (1498, uden dato) og 11158 (1508, uden dato). (Ny Kirkehist. Saml. VI, 242).

¹⁸ *KancBrevb* (note 8), 20. jan. 1553.

¹⁹ *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet jordegods i Danmark, fra Reformationen til Nutiden*, Udg. i uddrag af Rigsarkivet, Kbh. 1892–1955, (*Kronens Skøder*), 18. maj 1574.

²⁰ RAV. *Pastoratsark*. Div. dok.

²¹ Kr. Erslev og W. Møllerup, *Kong Frederik den Førstes danske Registranter*, Kbh. 1879, 275 (8. febr. 1531).

²² Kr. Erslev og W. Møllerup, *Danske Kancelliregistranter 1535–1550*, Kbh. 1881–82, 61 (15. marts 1538).

²³ *Kronens Skøder* (note 19), 2, 574 (2. juni 1686).

²⁴ RAV. *Amtsarkivet*. Kopier af skøder på jus patronatus og kirker i Ribe stift, 1695–1700.

²⁵ *Kronens Skøder* (note 19), 4, 490 (7. sept. 1723).

²⁶ RAV. *Viborg Landsting*. Skøde- og panteprotokol 1772–76, fol. 40 recto.

²⁷ RAV. *Bispearkivet*. Fortegnelse over kirker, præster osv., 1750–1825. Oplysningen er ikke dateret, men oplysningerne for Gauerslund indeholder årstallene 1765 og 1772.

²⁸ RAV. *Bispeark*. Kirkesyn (nævnt 1791).

²⁹ BLA. *Menighedsrådsark*. Synsprot.

³⁰ RAV. *Pastoratsark*. Div. dok.

³¹ RAV. *Bispeark*. Kirkeejere; *Pastoratsark*. Div. dok. Sognefolkets ejerskab af kirken er også nævnt i 1872 (RAV. *Provstiark*. Synsprot. for kirker og præstegårde), samt i 1888 (RAV. *Provstiark*. Synsprot.).

³² RAV. *Provstiark*. Kirkesynsprot.

³³ *Kongelige rescripter og resolutioner ...* (udg. af C. F. Schwartzkopf), 4, Kbh. 1858, 391.

³⁴ J. M. Thiele, *Danmarks Folkesagn*, Kbh. 1843–60, I, 241.

³⁵ Thiele 1843–60 (note 34), III, 190.

³⁶ *Præsteindberetninger til Ole Worm I. Indberetninger fra Ålborg og Ribe Stifter 1625–42*. Udg. af Landbohistorisk Selskab ved Frank Jørgensen, Kbh. 1970, 207. RAV. *Bispeark*. Indb. til biskop Bloch. Stendyssen eller jættestuen er beskrevet i indberetningen til Oldsagskommissionen 1807: »Noget fra formeldte grav (dvs.

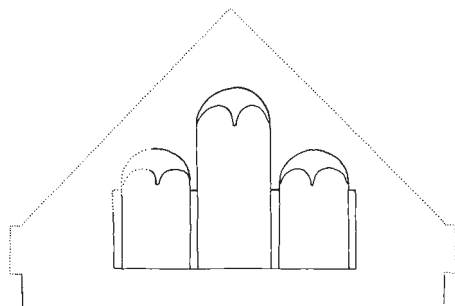

Fig. 65. Rekonstruktion af korets trekantgavl (s. 3802). 1:150. Målt og tegnet af Anders C. Christensen 2023. – *Reconstruction of the gable triangle of the chancel.*

Gauels grav) har paa jævn Mark været en stor fiirkantet Steen, der hvilede paa nogle opretstaaende Steene; og som ventelig har fordum været et hedensk Alter, men formeldte store fiirkantede Steen er slaaet og kløvet i mange stykker, der endnu ligge nedkastede i Hullet ved de andre opstaaende Steene«; *Danske præsters indberetninger til Oldsagskommissionen 1807*, (red. af Christian Adamsen og Vivi Jensen, bistået af Christian Liebing),

Højbjerg 1995–2003, I. 39, VII, 54.

³⁷ RAV. *Bispeark*. Kirkesyn.

³⁸ RAV. *Bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn.

³⁹ RAV. *Provstiark*. Synsprot. 1965–84.

⁴⁰ Rønnow Arkitekter. *Kgl. Bygningsinsp.ark.* Gauerslund Kirke.

⁴¹ RAV. *Koldinghus rytterdistrikt*. Kirkegysk.

⁴² RAV. *Provstiark*. Kirker og præstegårde.

⁴³ RAV. *Provstiark*. Synsprot. for kirker og præstegårde.

⁴⁴ RAV. *Bispeark*. Årlige indb.

⁴⁵ *KancBrevb* (note 8), 23. marts 1579.

⁴⁶ NM. *ATA*. Indb. ved Hans Mikkelsen 2015.

⁴⁷ Vinduet skulle være af samme størrelse og beskaffenhed som de øvrige vinduer i kirkens nordside, dvs. af godt, norsk kronglas og svært karmtømmer, dog måtte 'træværket' være af fyr, hvis godt, tørt kerneved anvendtes, jf. BLA. *Pastoratsark*. Kirkeprot.

⁴⁸ BLA. *Pastoratsark*. Kirkeprot.

⁴⁹ Fritstående tårne er, ud over flere bornholmske eksempler, kun bevaret ved Kerte Kirke (Odense Amt). Dette tårn er formentlig fra 1500-tallet.

⁵⁰ Erich Pontoppidan og Hans de Hofman, *Den danske Atlas*, V, Kbh. 1769, 968.

⁵¹ RAV. *Bispeark*. Kirksyn; RAV. *Provstiark*. Kirker og præstegårde; RAV. *Bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn.

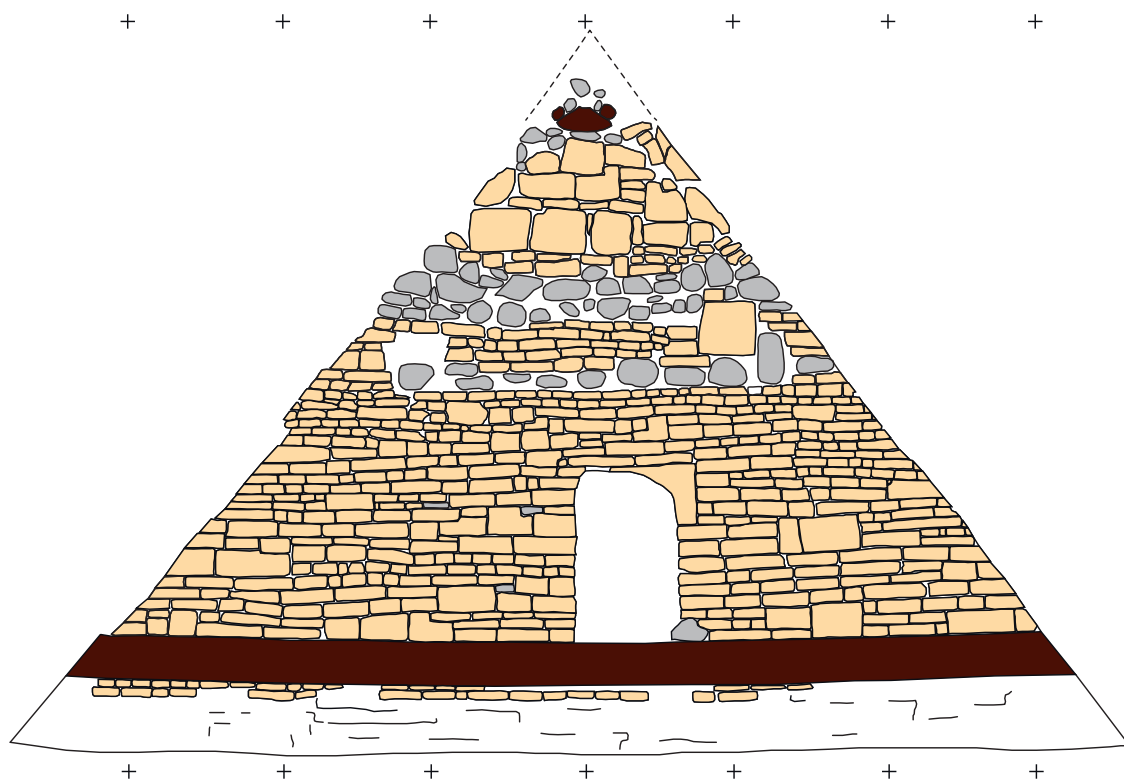

Fig. 66. Opstalt af triumfmurens gavltrekant, østside (s. 3800). 1:50. Målt af Esbens Schlosser Mauritsen, tegnet af Morten Larsen 2023. – *Elevation of the east side of the chancel arch wall gable triangle.*

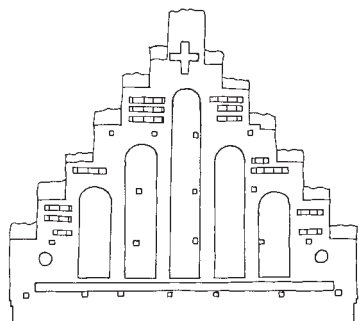

Fig. 67. Opmåling af sakristiets trekantgavl (s. 3805). 1:150. Målt og tegnet af Anders C. Christensen 2023. – Scale drawing of the gable triangle of the sacristy.

⁵² Formentlig med reference til B. S. Ingeman-salmen af samme navn (*Den Danske Salmebog* nr. 404).

⁵³ Børkop Lokalhistoriske Arkiv. *Gauerslund Sogn*. Synsprotokol 1861–1920.

⁵⁴ RAV. *Bispeark*. Kirksyn 1696–1792.

⁵⁵ RAV. *Kirkesessionerne for rytterdistrikterne*. Synsprot.

⁵⁶ BLA. *Pastoratsark*. Kirkeprot.; anvendelsen af gule normalsten i fundamentet bekræftedes ved en arkæologisk undersøgelse 2015, jf. NM. *ATA*. Indb. ved Hans Mikkelsen 2015.

⁵⁷ Funktionsperioden for Rendbjerg Teglværk var 1783–1928, jf. Jørgen G. Berthelsen & Verner Bjerger, *Stemplede mursten og gultegl*, 2. udg., Varde 2021, 144–150.

⁵⁸ En velbevaret tagkøl ses i Garde Kirke på Gotland, jf. Erland Lagerlöf, »Garde Kyrka«, *Sveriges Kyrkor*, Garde Ting, Gotland, Band V:3 (volym 145), Stockholm 1972, 279–284. Der kan i Gauerslund også være tale om en rygstyrbjælke, der har været lagt hen over spærfagene, jf. f.eks. Ljungsarps Kyrka, Västergötland, jf. Robin Gullbrandsson, Mattias Hallgren og Karl-Magnus Melin, *Ovan välven. Medeltida kyrkvindar i Göteborgs stift*, Göteborg 2020, 242–246.

⁵⁹ Per Kr. Madsen, Karl-Magnus Melin, Anders C. Christensen, Lars Stemmerik, Orla Hylleberg Eriksen og Niels Bonde, »Nr. Kirkeby Kirke – en nordfalstersk kridtstenskirke fra 1100-årene«, *Lokalhistorisk Forening for Nordfalster. Aarskrift 2020*, 99–116.

⁶⁰ Alle prøver er udtaget i tømmer, der har bevaret splintved, eller som baseret på iagttagelser under prøveudtagningen kun mangler splintved. Dateringen af korets tagværk baserer sig på otte prøver, hvoraf yngste årring er dannet 1431 (prøvenr. 61620079), mens dateringen af skibets ældste tagværk bygger på én prøve, hvis yngste årring er dannet 1117 (prøvenr. 61620109). Bemærk, at sidstnævnte prøve i rapporten er rubriceret under koret (»ankerbjælke«), hvorimod den her, efter nærmere bygningsarkæologiske undersøgelser, tolkes som en del af skibets tagværk. Dateringen af

skibets senmiddelalderlige tagværk baserer sig på seks prøver, hvoraf yngste årring er dannet 1475 (prøvenr. 61621049) (*Hylleberg Eriksen 2023*).

⁶¹ RAV. *Bispeark*. Kirksyn 1696–1792.

⁶² I tårnets mellemstokværk er henlagt et parti stemplede tagtegl: »Teglværkerne Grønland Egersund«, hvis funktionsperiode var 1777–1983, jf. Jørgen G. Berthelsen & Verner Bjerger, *Stemplede mursten og gultegl*, Varde 2021, 2. udg., 63–65.

⁶³ 2004 blev nedløbsrørene af zink (opsat 1964?) erstattet af kobberør, der dog, sammen med et kobberhåndgreb på hoveddøren, blev stjålet o. 2012 og atter i februar 2023, i sidste ombæring sammen med kobberudsmykninger på et gravsted.

⁶⁴ RAV. *Bispeark*. Kirkesyn 1696–1792.

⁶⁵ RAV. *Provstiark*. Kirker og præstegårde; RAV. *Bispeark*. Kirke- og præstegårdssyn.

⁶⁶ *Pontoppidan og Hofman 1769* (note 50), V, 968.

⁶⁷ Kalkmaleriet er dog først direkte omtalt af NM. *ATA* Indb. ved Erik Schiødt 1878, hvor malerierne var blevet fremdraget 'ved seneste restaurering'.

⁶⁸ En besigtigelse af Nationalmuseets konservator, Egmont Lind, blev forpurret ved en skyndsom tildækning af fragmenterne, hvorved kendskabet til det vigtige fund udelukkende beror på fotografiske optagelser.

⁶⁹ Martin Wangsgaard Jürgensen, »Depictions of Violence in Late Romanesque Mural Paintings in Denmark«, *Christianity and War in Medieval East and Central*

Fig. 68. Flise, o. 1900 (s. 3816). Foto Anders C. Christensen 2023. – Tile, c. 1900.

Fig. 69. Rest af korets rygås (s. 3819). Foto Arnold Mikkelsen 2023. – *Remnant of the chancel's ridge beam.*

Europe and Scandinavia, (red. Kotecki, Jensen & Bennet), Leeds 2021, 117–138.

⁷⁰ Jane Geddes, *The St. Albans Psalter*, London 2005.

⁷¹ BLA. *Pastoratsark*. Kirkeprot.; *Vejle Amts Folkeblad* 29. dec. 1969.

⁷² NM. *ATA*. Indb. ved Einar V. Jensen 1946.

⁷³ *Vejle Amts Folkeblad* 29. dec. 1969.

⁷⁴ NM. *ATA*. Indb. ved Einar V. Jensen 1947.

⁷⁵ NM. *ATA*. Indb. ved Mogens Koch 1947.

⁷⁶ NM. *ATA*. Indb. ved Einar V. Jensen 1946.

⁷⁷ NM. *ATA*. Indb. ved Tom Egelund (2009).

⁷⁸ Samme komposition er benyttet som forlæg for et altermaleri fra o. 1820 i Sdr. Nærå Kirke (DK Odense, 3882). Kompositionen kendes fra et træsnit af M. Hemeleers-van Houter udført ved 1800-tallets midte, jf. trykket i Rijksmuseum, inv. RP-P-OB-203.708, der imidlertid ikke kan være forlægget for de to altermalerier, idet begge skildrer både bagvæg og olielampe anderledes end i det grafiske blad. Alle tre må derfor antages at gå tilbage til et for nuværende uidentificeret kobberstik.

⁷⁹ RAV. *Pastoratsark*. Liber daticus.

⁸⁰ RAV. *Bispeark*. Indb. til biskop Bloch.

⁸¹ NM. *ATA*. Indb. ved Einar V. Jensen 1946 og 1947.

⁸² RAV. *Koldinghus Rytterdistrikt*. Kirkerøgs.; RAV. *Bispeark*. Indb. til biskop Bloch.

⁸³ Det skal bemærkes, at Sophie Oldelands navn og initialer heller ikke forefindes på den prædikestol, Caspar Markdanner 1602 skænkede Andst Kirke (DK Ribe, 2498) og lod pryde med eget våben og initialer. På denne optræder Markdanners initialer dog kun en enkelt gang.

⁸⁴ På s. 665 blev det foreslået, at Koldingtavlen muligvis kan have haft storvinger. At disse heller ikke forekommer på Gauerslundtavlen kunne tale imod dette forslag.

⁸⁵ NM. *ATA*. Indb. ved Chr. Axel Jensen 1908.

⁸⁶ NM. *ATA*. Indb. ved Erik Schiødte 1878.

⁸⁷ NM. *ATA*. Indb. ved Arne Nyboe 1988.

⁸⁸ Indskriften er angivet efter fotografier i NM. *ATA* af Arne Nyboe, 1988. Den er suppleret med afskriften i RAV. *Bispeark*. Indb. til biskop Bloch.

⁸⁹ Chr. A. Bøje, *Danske guld- og sølvsmedemærker for 1870*, 4. udg. (red. af Henrik Jakobsen), Odense 2022 nr. B4-5810.

⁹⁰ Jf. årsregnskab 2014 for Gauerslund Sogns Menighedsråd (tilgængelig via sogn.dk/gauerslund/oekonomi; besøgt 12. juni 2023).

⁹¹ Fotografier i NM. *ATA*. af Arne Nyboe, 1988.

⁹² NM. *ATA*. Indb. ved Arne Nyboe 1988; *Bøje 2022* (note 89), nr. B4-5703.

⁹³ Jf. årsregnskab 2014 for Gauerslund Sogns Menighedsråd.

hedsråd (tilgængelig via sogn.dk/gauerslund/oekonomi; besøgt 12. juni 2023).

⁹⁴ Boje 2022 (note 89) nr. B4-5616 og bymærket »Weile«.

⁹⁵ Jf. årsregnskab 2014 for Gauerslund Sogns Menighedsråd (tilgængelig via sogn.dk/gauerslund/oekonomi; besøgt 12. juni 2023).

⁹⁶ RAV. *Provstiark*. Synsprot. for kirker og præstegårde; NM. ATA. Indb. Ved Arne Nyboe 1988.

⁹⁷ Jf. årsregnskab 2014 for Gauerslund Sogns Menighedsråd (tilgængelig via sogn.dk/gauerslund/oekonomi; besøgt 12. juni 2023).

⁹⁸ Jf. årsregnskab 2014 for Gauerslund Sogns Menighedsråd (tilgængelig via sogn.dk/gauerslund/oekonomi; besøgt 12. juni 2023).

⁹⁹ Sølvmærket er identificeret som Jacob Schouws (virk-som ca. 1760–80) i NM. ATA. Indb. ved Arne Nyboe 1988, men skeens formgivning og guardejmærket tilhørende Simon Groth (virksom 1863–1904) dokumenterer, at den er fra tiden o. 1900. Der må altså være tale om et »JS«-stempel tilhørende en anden sølvmed.

¹⁰⁰ Jf. årsregnskab 2014 for Gauerslund Sogns Menighedsråd (tilgængelig via sogn.dk/gauerslund/oekonomi; besøgt 12. juni 2023).

¹⁰¹ Beslægtede, daterede stager kendes eksempelvis fra kirkerne i Langskov (1698, s. 2232) samt Endelave og Lisbjerg (1696 hhv. 1705, *DK Århus* 5319 og 1413).

¹⁰² NM. ATA. negativ nr. 1760 (udateret).

¹⁰³ RAV. *Provstiark*. Synsprot. Kirker og præstegårde 1803–18.

¹⁰⁴ Mouritz Mackeprang, *Danmarks middelalderlige Døbefonte*, København 1941, 166–67.

¹⁰⁵ BLA. *Menighedsrådsark*. Synsprot.; suppleringen af indskriften følger en anonym indberetning i NM. ATA fra tiden o. 1900.

¹⁰⁶ Citatet er hentet fra to forskellige tekster. Første del og navnlig indledningen »frustra laborat lingua« er en i middelalderen udbredt formulering. Anden sætning er et epigram fra Johannes Lauterbach, *Enciridion veteris et novi testamenti*, Frankfurt a.M. 1573; tredjesidste ord, »ivce« burde være 'lvce'.

¹⁰⁷ RAV. *Provstiark*. Synsprot.

¹⁰⁸ Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

¹⁰⁹ Arkitektstuen Birch & Svenning, Horsens, skiftede 2016 navn til Linjen Arkitekter.

¹¹⁰ Rønnow Arkitekter. *Kgl. Bygningsinsp.ark*. Gauerslund Kirke (nævnt i brev fra Kjær & Richter, 10. juli 1991).

¹¹¹ Henning Thalund, *Kirkeskibe i Haderslev Stift*, Haderslev 1999, 44.

¹¹² Christian Adamsen og Vivi Jensen, »Om hedenske altre, runesten, helgenbilleder og deslige«, *Skalk* 1995, 5, 23. Uldall, 115 identificerede indskriften som 'hr. Lukas', men bemærkede samtidig, at 'hr' typisk brugtes om adelige, samt at relieffet forestillede en pave, og han

var derved snublende nær at kunne tyde indskriften som 'Luc(i)us'.

¹¹³ *Danske præsters indberetninger til Oldsagskommissionen* 1807, 39 (VII.54); Christian Adamsen og Vivi Jensen, »Om hedenske altre, runesten, helgenbilleder og deslige«, *Skalk* 1995, 5, 23.

¹¹⁴ Fr. Uldall, *Danmarks middelalderlige Kirkeklokker*, Kbh. 1906, 116 foreslår 'Vinranke-Munkerne'. Både identiteten af Henrik Prips mor og hustru er ukendt.

¹¹⁵ Karin Vestergaard Kristiansen, *Dansk kirkeinventars farvehistorie. En kronologisk og kontekstuel undersøgelse med Nationalmuseets Antikvarisk-Topografiske Arkiv som indsamlingskilde*, ph.d.-afhandling, 2014 (Nationalmuseet og Konservatorskolen), 272.

¹¹⁶ Torkild Hinrichsen, *Corpus der »romanischen« Grabsteine Dänemarks*, Hamburg 1988, IV, 1030, kat. Nr. 455; NM. ATA. Indb. ved Chr. Axel Jensen 1905.

¹¹⁷ NM. ATA. Indb. ved Chr. Axel Jensen 1905; Hinrichsen 1988 (note 116) IV, 1028 kat. Nr. 454.

¹¹⁸ NM. ATA. Indb. ved Chr. Axel Jensen 1905.

¹¹⁹ Paralleller kendes fra Hasle og Vinding kirker (*DK Århus* 1512 og 3902) samt Herslev Kirke (Brusk Hrd). Vibeke Michelsen og Jens-Jørgen Frimand, »Nyfundnen romansk gravsten«, *Den ikonographiske Post*, 1978, 34–36.

¹²⁰ Chr. Axel Jensen, *Danmarks adelige Gravsten*, Kbh. 1951–53, II, kat.nr. 624.

¹²¹ *Jensen 1951–53* (note 120), II, 65 ff.

¹²² Jf. *Jensen 1951–53* (note 120), II, 47 ff og kat. nr. 619–50.

¹²³ I *Danmarks Kirker* er monumentgruppen, Chr. Axel

Fig. 70. †Kalkmaleri, o. 1137, på korets østvæg (s. 3822). Foto i NM. – †Fresco, c. 1137, on the east wall of the chancel.

Fig. 71. Gravsten nr. 3, 1577, over Anders Hansen og Margrethe Lange (s. 3851). Tegnet af Søren Abildgaard 1771. – Gravestone no. 3, 1577, to Anders Hansen and Margrethe Lange.

Jensen tillagde Det Jyske Gravstensværksted, i nyere tid blevet karakteriseret som var det 'knyttet til Gert van Groningen og hans kreds', eksempelvis i Birgitte Bøggild Johannsens behandling af Møborg Kirkes

gravminder fra 2009 (DK Ringkøbing 974). I relation til Oluf Munk og Drude Rantzaus gravsten i Hjern Kirke formulerede Bøggild Johannsen det 2015 sådan, at værkstedet »formentlig« blev ledet af Herman Gert-

sen efter 1577 (*DK Ringkøbing* 2071), mens Ebbe Nyborg i 2016 mente, at værkstedet »kan tilskrives stenhuggeren Herman Gertsen« (s. 2298 f.). Som basis for tilskrivningen henviste Nyborg til de samme kilder som Bøggild Johannsen: Allan Tønnesen, »Gert van Groningen og Århusværkstedet«, *Århus Stifts Årbøger* 1970, 69–77 samt Hugo Johannsen, »Stenhuggere på Frederik II.s og Christian IV.s tid«, i Inge Mette Kirkeby (red.), *Sandstensportaler i Danmark*, Kbh. 1995, 56 ff. I forhold til spørgsmålet om Herman Gertsen fortsatte sin fars værksted nævner disse to studier imidlertid ikke Aarhusværkstedet, men udelukkende at Herman Gertsen overtog sin fars hus i Helsingør. Tønnesen anførte ligefrem, at dette udfordrede hypotesen, at Herman Gertsen var leder af et jysk stenhuggerværksted, men anerkendte det påfaldende i, at der forekommer tydelige ændringer i monumentgrup-

pen i netop de år Mester Gert og Herman Gertsen døde: 1577 og 1591. Hanne Honnens de Lichtenberg, *Tro, Håb og Forfængelighed. Kunstneriske udtryksformer i 1500-tallets Danmark*, København 1989, 113–15 mener at monumentgruppen er resultatet af flere hænder, samt at kun nogle af de ældste gravsten kan tillægges Gert van Groningen. At hun ser gruppen som resultatet af flere stenhuggeres arbejde udelukker ikke, at de er udført i samme værksted. De Lichtenberg opfatter imidlertid ikke disse andre hænders arbejder som relaterede til Herman Gertsen og udelod værkgruppen (og de problemer den rejser) i Hanne Honnens de Lichtenberg, »Herman Gertsen«, *Weilbachs Kunstnerleksikon*, Kbh. 1994–2000, II, 340.

¹²⁴ NM. ATA. Indb ved Mette Westergaard Nielsen (2016).

¹²⁵ *Pontoppidan og Hofman 1769* (note 50), V, 969.

GAUERSLUND CHURCH

Gauerslund Parish is mentioned for the first time in *Kong Valdemars Jordebog* (the Danish book of land taxation) from 1231. In 1329, the parish is referred to in connection with conveyance of land for a new prebend and canonicate at Ribe Cathedral. In *Ribe Oldemoders* church list from c. 1376–89, the church is listed as ”gauærlwnd”, stating that it paid 6 skillings (shillings), the highest amount in the herred.

The church contributed 25 marks in *landehjælpen* in 1524–26, the highest amount of the churches in the area. In 1580, the king wanted Koldinghus Len (fief) as ‘his own free preserve’ and acquired all noble property in the relevant herreds. Hereafter, the king decided that the sheriff at Koldinghus should have all priests, parish clerks and vergers ‘in defence’, have the right to control both the Crown’s part of the tithe and the right to transfer this, as well as the church’s parts of the tithes and church lands, and to otherwise control the church’s income.

In 1648, the church was amongst the most prosperous in the area and was asked to con-

tribute 120 *sletdaler* for the repair of Bramdrup Church, an amount corresponding to just over ¼ of the total contributions of the 15 churches. This healthy financial situation came to an abrupt end when Swedish troops occupied the area during the Dano-Swedish Wars in 1657–60. The rectory was burnt down and the parish looted to such an extent that Sten Bille wrote: “most of the people of the parish are dead, buildings and manors burnt. Ruined and deserted”. In 1690, Gauerslund, Gårsløv and Smidstrup are referred to as “the three best churches in the herred” and due to its healthy finances Gauerslund had “come under *jus patronatus*” (see ownership).

In 1796, at the third and last auction of the church, it is stated that it has 60 *tdr. hartkorn* of church land and 12 *tdr. hartkorn* of arable and meadow land, as well as a little forest.

Ownership. In 1531, the scribe at Koldinghus Stig Pors was granted ‘præsentats’ at Gauerslund Church. In 1538, Anders Johansen and his wife Margrete received a letter about “all the interest and right” that Stig Pors had in Gauerslund

church and parish; it was, however, emphasised that the curate they maintained in the parish should be Lutheran (right of nomination). The church was the property of the Crown until 1686, when it was sold to Frederik von Gersdorff of Ravnsholt. His family sold the church in 1692 to madam Sechmann, whose heirs in 1723 sold it back to the Crown, which placed it under *Koldinghus Rytterdistrikt*. When the cavalry district estate was auctioned in 1767, the church was sold to Counsellor Johs. Michael Muhle of Hvilsbjerggård. After being sold a number of times in the second half of the 18th century, in 1796 it was purchased on behalf of the parishioners by the parish priest Hans Allerup Steenberg. The church became freehold in 1963.

Chapel of ease. Vinding Church functioned as a chapel of ease for Gauerslund during the Middle Ages and again after 1807.

Building. The church is a Romanesque calcareous tufa building consisting of a chancel and nave, erected c. 1137. During the Late Middle Ages, three extensions were added: a sacristy on the north side of the chancel, a porch on the south side of the nave and a west extension. A freestanding †tower, located south-east of the chancel, was demolished in 1843, whilst the present one at the west end of the nave dates to 1918. This replaced an older †tower in the same place dating to 1843.

The ground plan of the church is based on right angles and the square. The masonry – without a visible plinth – has been erected as a double wall consisting of differently-sized pieces of calcareous tufa around a core of fieldstones.

As at the neighbouring church at Vejlbj (p. 3545), the chancel gable is decorated with three round-arched, tall blind niches with inscribed twin round arches (figs. 10 and 65). Amongst the calcareous tufa churches, this blind niche motif is only present in these two buildings.

The two Romanesque doors of the church were originally situated at the west end of the nave, but after the enlargement of the nave, are now located approximately in the middle of the long walls (figs. 8–9). The expanded south door is straight-edged, whilst the north door, which has been walled up,

is on the outside covered by a semicircular tympanum zone. Of the Romanesque windows of the church, the outline of three round-arched openings are still visible in the exterior, one in the east wall of the chancel and two on the north side of the nave with approximately the same dimensions. Two more windows can be recognised on the south side: one immediately to the west of the east window of the nave, the other as a faint contour in the facade above the porch roof.

The interior of the church is still strongly influenced by the renovation of 1876, when the walls were plastered over and the beam layers were covered with a plaster ceiling, in the nave with a cavetto cornice bordered by profiled strips (see fig. 29). Probably at the same time, the chancel arch was expanded.

In the Late Middle Ages, the nave was extended with a western extension of large bricks, and at the same time, c. 1500, the sacristy was erected of similar material near the north wall of the chancel. It has a well-preserved blind niche decoration, consisting of five ascending round arches crowned with crenellations, and its interior is covered with a cross vault and is connected to the chancel by a wide, round-arched arcade, which is not original (figs. 11–13). A small and low-lying, segmental †window is preserved as an external niche in the west facade (see fig. 12). With its bottom only around 1 m above the ground, so that whilst kneeling it would theoretically have been possible to view the east wall, this could be a so-called hagioscope, added in order to create a visual connection with an altar(?) near the sacristy's east wall.

The porch also dates to the end of Middle Ages and is constructed of large red medieval bricks. The gable area is emphasised by a simple decoration, the main element of which is the segmental door in a high, round-arched tympanum below two round-arched peepholes with rabbets, the openings of which are now walled up and framed by circular blind niches (see fig. 6).

Quite unusually, the church had a freestanding, probably medieval †tower, which was demolished in 1843. It was built on a mound c. 12 m south-east of the chancel (see fig. 3) and, according to early written sources, had a tall spire.

After it was demolished, a new tower was erected against the west gable of the nave, which stood until 1918, when the present tower was built. Two side chambers were added to this, containing a toilet and storage area, in 2015.

Dendrochronological investigations of the roof structure of the church indicate that the chancel's oak rafters are made from timber felled in the 1440s, and a few of the nave's rafters are also from this century. The latter roof was, however, extensively converted and had new timbers added in 1854. Of the original roof structure of the church, a remnant of the chancel's ridge beam and a tie beam from the nave's gable truss are also preserved (figs. 21–23 and 69). The latter is dendrochronologically dated to c. 1137, which must approximately be the year in which the church was constructed.

Frescoes. The fresco decorating the sacristy, a Crucifixion scene from c. 1500–1525, was revealed during the major renovation in 1876 and has since been partially reconstructed (fig. 25). The crucified Christ hangs heavily by his arms and is flanked to the north by the grieving Mary, depicted as *Mater Dolorosa*, whose heart is pierced by a sword. To the south of the cross is John the Evangelist. An unusual detail can be observed under the 'N' in INRI, where in the cross there is an original, whitewash-covered piece of wood.

The painting (and an accompanying altar?) may have been visible from a low-lying hagioscope in the west wall of the sacristy.

†*Fresco.* When the church was renovated in 1966, a remarkable remnant of a Romanesque fresco was uncovered on the east wall of the chancel – a frieze dating to when the church was erected c. 1137, which is also amongst the earliest in Denmark (figs 26–27 and 70). The most prominent feature of this was a person with their face in north-facing profile and a dark, inset eye, as well as a drawn sword. The painting must be a very small remnant of a much larger decoration, which certainly covered the walls of the chancel, the chancel arch and the wall above it. The closest parallel for the depiction is Vrigsted Church's paintings, which are stylistically dated

to c. 1125–50 (p. 1316 and figs. 27–28). Most of these paintings are characteristic of the so-called 'Jelling workshop', like the frescoes in the churches at Ørridslev and Tamdrup (*DK Århus* 4742, 5097), as well as Stenderup and Jelling itself (p. 1655, 3067). On the south chancel wall of Vrigsted Church, however, there is a fragment of a fresco with similar heads in profile, physiognomies and choice of unusual headgear as those in Gauerslund Church. There must have been a close connection with the Jelling workshop. Neither of the fragments have been interpreted. But the same intense activity is obviously taking place, and in Gauerslund Church the sword suggests that a battle scene was depicted. This points towards a possible association with the fresco friezes involving knights that are present in several churches in the area (p. 2713, 3282). The dating to c. 1137, however, contradicts the idea of such an association, as the knight friezes must be considerably later, dating to around and after 1200.

Whilst the Jelling group generally has its origins in rigid and schematic late Ottonian art, the above-mentioned scenes in the churches at Vrigsted and Gauerslund, with their vitality and almost caricatured heads, are more likely influenced by English book painting from c. 1125–50. The St Albans Psalter and its environment can in particular be mentioned here. The Jelling workshop apparently worked with different models for its paintings.

In 1876, a decorative painting was applied to the walls of the nave in a Romanesque Revival style, consisting of dark blind niche areas with lighter, round-arched cornice friezes separated by pilaster strips (see fig. 28).

In c. 1918, vines were added to the lower part of the wall above the chancel arch and under the sounding board, and on the east wall of the chancel a type of wheel cross flanking the altarpiece; removed 1953 (see fig. 35).

Furnishings. The medieval furnishings of the church consist of the Romanesque, granite baptismal font of so-called 'plain-basined West Jutland type' (fig. 40), a figure from a †side altar-

piece, c. 1500, and Poul Grydestøber's bell (figs. 52–56), which was cast in 1504. Dating to the late 1500s is a Nuremberg dish (fig. 41), which bears the engraved year 1597 of the noble coat of arms of the then owners. This dish was not, however, donated to the church until 1752 by Jacob Ursin and Karen Heglund.

The altarpiece (fig. 31) was donated by Caspar Markdanner c. 1590 and is a product of the same workshop which in 1589 made the fine altarpiece in Saint Nicolas Church, Kolding. The pulpit is only slightly later, and was paid for by Peder Munk (see gravestone no. 4, fig. 62) and Peder Jensen in 1606 (fig. 49). The altar candlesticks (fig. 38), donated in 1678 by Poul Knudsen from Brøndsted, are the only preserved items in the interior dating to the 17th century; the present organ gallery also dates back to this period, but was substantially rebuilt in 1876 and 1952. The altarpiece's rediscovered top painting from c. 1764 is the only preserved element of the interior dating to the 18th century.

The altarpiece's older (†)altar paintings, depicting the Last Supper and the Crucifixion (figs. 32–33), were probably acquired shortly after 1839, but the former was replaced as early as 1876 by a biscuit figure after Thorvaldsen's 'Christ' from the Church of Our Lady, Copenhagen. The donor, estate owner Hans Nielsen Qvist, also donated copies of Thorvaldsen's 'Apostle', which were mounted on the pulpit.

A fire in 1898 destroyed one of the altar paintings, after which Hans Agersnap (1857–1925) made new paintings for the altarpiece ((†)nos. 4–5, fig. 34). In 1936, Hans and Ivy Olsen donated a chandelier; the other chandeliers are from around

the same time. During the major renovation of 1952, the pews were modernised and the hymn boards and boards showing the sequence of vicars were acquired. The present altar painting was produced by Ingolf Røjbak in 1963, whilst the votive ship depicting the school ship 'Danmark' was made in 1977 by Helge Hansen. Following a burglary, most of the church's altar silver was acquired from the silverware company Fredberg in 2014.

The furnishings were painted during the major renovation in 1952, when the pulpit was returned to its original joinery decoration and the altarpiece was painted a wine red ground colour. The other furnishings have been painted to match these items; the altar rail and pews are in a green base colour.

Sepulchral monuments. The church contains numerous sepulchral monuments, the oldest of which are two Romanesque gravestones with depictions of figures (figs. 59–60), a phenomenon that is typical of East Jutland. Dating to after the Reformation is a fine gravestone of black marble for Anders Hansen Lindenov and Margrethe Lange from 1577 (fig. 61), which belongs to the widespread and debated group 'the Jutland gravestone workshop'. A gravestone from 1618 (fig. 62) has been placed above Peder Munk. A Baroque epitaph for Major David von Duncan is from 1751 (fig. 58), whilst a piece of tomb grating from Michael Johannes Mule and Maren Lottrup's †sepulchral chapel, c. 1767/68 (fig. 63), has since 1964 functioned as a dividing wall in the north chapel and formed a small sacristy. There are also two so-called 'peasant stones' in the churchyard.